

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

**ЗАВРШИ ЗАПОЧЕТО. КАКО ПОМОЋИ
УЧЕНИЦИМА ДА ЗАВРШЕ ШКОЛОВАЊЕ**

ТЕХНИЧКА ШКОЛА „ДРВО АРТ“

Београд, 2019.

САДРЖАЈ

УВОД	1
РАНО НАПУШТАЊЕ ШКОЛОВАЊА	2
• Кључне ставке	2
• Разлози напуштања школовања	4
Стратегије, политике и мере против раног напуштања школовања	5
Мере које школе могу да примене у циљу спречавања раног напуштања школовања	7
• Руководјење школом	8
• Подршка учењу	9
• Наставно особље	13
• Родитељи	14
• Укљученост свих актера	15
КОМУНИКАЦИЈА	16
• О комуникацији	16
Комуникација у образовању	19
Модел комуникације „БИО“	21
Трансакциона анализа у школском контексту	23
• Его стања	23
• Трансакције	26
• Животне позиције	28
• Структурирање времена	30
ИНКЛУЗИВНО ОБРАЗОВАЊЕ И ТЕШКОЋЕ У УЧЕЊУ	33
Типови тешкоћа у учењу	33
• Дислексија	33
• Дисграфија	34
• Дискалкулија	35
• Диспраксија	35
• Поремећај слушања	35
• Поремећај гледања	36
• Поремећај пажње (ADHD)	36
Како подучавати ученике са тешкоћама у учењу	38
• Дислексија	38
• Дисграфија	38
• Дискалкулија	39

• Поремећај слушања	39
• Визуелно-перцептивни/визуелно-моторни поремећај	39
• Поремећај пажње (ADHD)	40
• Аспергеров синдром	40
• Стратегије за подучавање ученика са тешкоћама у учењу	41
Одлике индивидуалног образовног плана	42
ПРЕВЕНЦИЈА ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА У ШКОЛИ	43
• Дефиниција вршњачког насиља	43
• Битни елементи вршњачког насиља	43
• Типови насиља	44
• Учесници насиља	44
• Утицај породице на појаву агресивног понашања	45
• Психолошки профил насилника	46
• Психолошки профил жртве	46
• Како препознати жртву	47
• Превентивне активности	47
• Како интервенисати	48
• Едукативно - психолошка интервенција	49
МЕЂУКУЛТУРНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	50
• Одсуство међукултурних компетенција	50
• Стереотипи	50
• Предрасуде	51
• Дискриминација	52
• Ксенофобија	52
Мигранти	53
• Културни шок	54
• Ученици-мигранти у нашој школи	54
• Модификовани Колбов стил учења	55
Решавање међукултурних конфликта	57
• Технике за решавање проблема	57
• Управљање конфликтима	58
• Конфликти у школи	59
ЗАКЉУЧАК	62
ДОДАТАК 1	63
ДОДАТАК 2	70
СПИСАК ЛИТЕРАТУРЕ	73

УВОД

Приручник „Заврши започето! Како помоћи ученицима да заврше школовање“ настао је у оквиру Еразмус+ пројкта мобилности за наставнике.

Приоритетни циљ овог пројекта је да се ученицима којима је потребна додатна подршка и у ризику су од раног напуштања школовања помогне да успешно окончају школовање. Из тог разлога, било је потребно развити и побољшати компетенције наставника. Како би се то остварило, две наставнице, педагог, библиотекарка и директорка школе савладале су обуке из области сузбијања вршњачког насиља, инклузивног образовања, рада са мигрантима и ученицима из маргиналних група и вештина комуникације са свим актерима релевантним за образовање.

Овај приручник садржи есенцијална сазнања стечена на наведеним обукама.

Циљ овог приручника је да наставницима, стручним сарадницима и директорима школа пружи на једном месту информације о могућностима које имају на располагању како би ученицима пружили додатну подршку чија сврха је окончање школовања стицањем дипломе. Такође, фокусирали смо се само на оно што школе могу саме да ураде.

У конципирању приручника није нам била намера да дамо један свобухватан приручник, већ првенствено да понудимо садржаје које ми сами нисмо имали прилике да сазнамо на обукама које смо похађали у оквиру акредитовних семинара стручног усавршавања у нашој земљи а који су се показали као веома ефикасни у раду са ученицима. Садржаји који су општепознати запосленима у образовању а тичу се теме нашег пројекта нису нашли место у овом приручнику.

Приручник је настао на основу бележака и материјала са обука које смо похађали. Само поједини делови су обогачени садржајима из препоручене литературе чији списак је дат на крају.

РАНО НАПУШТАЊЕ ШКОЛОВАЊА

КЉУЧНЕ СТАВКЕ

Рано напуштање школовања које се испољава кроз нередовно похађање наставе, континуирано изостајање са наставе, понављање разреда и превремени излазак из школског система представља комплексан изазов на индивидуалном, националном и европском нивоу.

Сложеност и вишеслојност раног напуштања школовања је призната и потврђена чињеница и захтева подједнако вишеструк приступ и посвећеност отклањању разноврсних узрока. Многи узрочници и окидачи повезани су са друштвеним факторима ван система образовања. Рано напуштање школовања је најчешће резултат комбинације личних, друштвених, економских, образовних и породичних фактора. Истраживања показују да су социо-економски статус и образовно постигнуће родитеља међу најизраженијим узрочницима раног напуштања школовања.

Проблем раног напуштања школовања може се сагледати из више углова. Штетан утицај раног напуштања школовања на друштво у целини као и на појединца је изузетан. Млади људи који рано напусте образовање често су социјално угрожени док виши ниво образовања с друге стране има низ позитивних исхода како за појединца тако и за друштво у целини као што су могућност запослења, веће зараде, боље уређен здравствени систем, мањи степен криминала, социјална кохезија, нижи јавни и социјални трошкови и већа продуктивност и привредни раст.

Школа је кључни чинилац у решавању проблема раног напуштања школовања али она не сме и не може бити препуштена сама себи и предузимати мере независно од других институција с обзиром на то да постоје многе ставке невезане за саму школу које утичу на ниво ученичке укључености у образовни процес и постигнуће. Сходно томе, неопходан је свеобухватни приступ решавању овог проблема на свим нивоима и потребно је сагледати га и третирати из више углова. Смањење стопе раног напуштања школовања захтева активну укљученост и сарадњу чинилаца на националном, регионалном, локалном и школском нивоу. На овај начин укључени у цео процес борбе против раног напуштања школовања су и наставници и родитељи и ученици као и разне организације као што су саветодавни центри, послодавци, синдикати, стручњаци из разних области, социјални радници и школски психолози, представници из поља запошљавања, рада са младима, здравства и социјалне заштите. Школска заједница у целини је укључена у решавање овог проблема од директора школа, преко наставног и ненаставног особља, стручних тимова, ученика, родитеља и породица у ширем смислу и читава активност усмерена на отклањање дате појаве мора бити усаглашена и остваривана у сарадњи са спољним актерима, локалним службама и заједницом у ширем смислу. Овакав свеобухватни приступ решавању проблема

раног напуштања школовања благотворан је за све ученике а не само за оне који су изложени ризику од раног напуштања школовања и он омогућава школама да ваљано одговоре на нове и комплексне изазове са којима се суочавају услед све већих и израженијих друштвених неједнакости.

Развој и усавршавање запослених у образовном систему такође је једна од битних ставки у решавању датог проблема па је из тог разлога потребна посвећеност истом кроз улагање у професионални развој директора школа, наставника и осталог школског особља које је усредсређено на процес раног напуштања школовања и на развој умећа и вештина које су неопходне како би се третирале потешкоће у образовању и неукљученост ученика у исто.

Фактори који умањују ризик од раног напуштања школовања су висококвалитетно рано образовање и једноставне процедуре преласка из основног на средње образовање, од нижег ка вишем образовању и из образовања до запослења. Фактори као што су услови локалног тржишта рада могу утицати на процес раног напуштања школовања што ставља акценат на комплексну повезаност феномена раног напуштања школовања са могућношћу запослења. Код ученика треба развијати свест о сопственој одговорности за образовање за које морају добијати неопходну подршку и помоћ како би направили прави избор када је у питању професија којом ће се бавити у будућности. Школе треба да пруже брижно, подстицајно и пријатно окружење за учење али потребно је да и родитељи буду посвећени и понесу свој део одговорности тако да између родитеља и школе постоји поверење и сарадња.

Одређене ставке и области унутар образовног система могу представљати чиниоце који отежавају па чак и погоршавају чињенично стање стварајући додатне препреке за ученике који су у процесу образовања. Истраживања показују да су ученици суочени са интензивнијом друштвеном неједнакошћу на путу остваривања постигнућа у околностима у којима долази до понављања разреда или уколико је присутна недовољна подршка ученицима, недостатак квалитетног стручног образовања и обуке, ограничено и недовољно образовање и брига у раном детињству.

За постизање неопходне умрежености свих чинилаца потребно је време и промена приступа као и начина размишљања. Пред појединца се стављају захтеви за поседовањем капацитета и способности за иновативни приступ раду у интердисциплинарним околностима и више времена и простора за дијалог и сарадњу.

РАЗЛОЗИ ЗА РАНО НАПУШТАЊЕ ШКОЛОВАЊА

Фактори ризика везани за породицу:

Фактори ризика везани за породицу који доприносе раном напуштању школовања подразумевају социјално-економски статус, промену адресе становања, ниво образовања родитеља, развод родитеља, структуру породице и васпитање које родитељи пружају. Нпр:

- Неповољности везане за социјални статус (нпр., ниско друштвено порекло, лоши животни услови)
- Образовни модел који се нуди од стране родитеља (нпр., низак ниво образовања родитеља)
- Дисфункционалне породице (нпр., самохрани родитељ)
- Нестабилност породице и начина живота
- Умешаност у незаконите активности
- Могућност запослења
- Низак ниво поверења у образовне институције
- Миграције и етничке разлике
- Род
- Амбиције и став према образовању
- Физичко и ментално здравље
- Насиље у породици

Фактори везани за заједницу:

- Разлике између локалног становништва и миграната
- Рано ступање у брак
- Недостатак сигурности
- Рано мајчинство
- Промена места становања

Фактори везани за образовни систем:

- Посебне потребе, стратегије образовања и запослења
- Стратегије на нивоу образовног система и окружење
- Небезбедно школско окружење укључујући конфликтне ситуације са наставницима, насиље у школи и силецијско понашање
- Низак ниво образовног и професионалног усмеравања
- Поновно похађање истог разреда које води до напуштања школовања (понављање разреда)
- Недовољна укљученост у разред и школско окружење.

СТРАТЕГИЈЕ, ПОЛИТИКЕ И МЕРЕ ПРОТИВ РАНОГ НАПУШТАЊА ШКОЛОВАЊА

У Европској унији на нивоу већине земаља осмишљене су националне стратегије које за циљ имају сузбијање раног напуштања школовања а у случају да таквих стратегија ипак нема, свакако се предузимају мере за борбу против раног напуштања школовања и то углавном мере превенције, компензације и интервенције које су наведене у наставку.

У оквиру оваквих стратегија истиче се чињеница да школа не сме да буде препуштена сама себи у решавању оваквог проблема и да је неопходна свеобухватност приступа за ефикасно сузбијање раног напуштања школовања.

Узевши у обзир да је рано напуштање школовања повезано са незапосленošћу, друштвеном изопштеношћу и сиромаштвом, један од главних циљева Европске стратегије образовања до 2020. године јесте смањење просечне стопе раног напуштања школовања на мање од 10% до 2020. године.

Како би биле ефикасне, потребно је да се стратегије за борбу против раног напуштања школовања односе на све нивое образовања, да буду усмерене на различите секторе и да укључе актере из различитих области као што су млади, социјална заштита, служба за запошљавање и здравство.

У оквиру стратегије за смањење раног напуштања школовања постоје три битна нивоа: превенција, интервенција и компензација *при чему школе могу да делују искључиво превентивно и делимично интервентно.*

- **Превенција** се односи на тражење начина за избегавање околности у којима може доћи до процеса који воде раном напуштању школовања
- **Интервенција** се односи на потешкоће које се јављају на раном нивоу и односе се на спречавање да исти прерасту у веће проблеме који доводе до раног напуштања школовања
- **Компензација** подразумева мере које нуде могућности за образовање и обуку за оне који су већ напустили школовање

Превенција

- Доступност квалитетног образовања
- Релевантан и ангажован наставни план
- Прилагодљиви образовни програми
- Укључивање миграната и мањина у образовни систем
- Неометан прелазак између нивоа образовања
- Висококвалитетно стручно образовање и обука који укључују доношење одлука од стране ученика
- Релевантно образовање наставника
- Оснажен систем пружања подршке и усмеравање (саветодавни систем)

Интервенција

- Ефикасни системи за рано упозорење који се заснивају на доказима
- Усредсређеност на потребе појединца
- Ваннаставне активности
- Подршка обуци наставника
- Подршка породицама и родитељима

Компензација

- Доступност и релевантност друге шансе за образовање
- Признавање завршеног степена образовања
- Приступ образовању у складу са личним потребама појединца чиме се постиже својеврсно образовно искуство
- Флексибилност у изради наставног плана и програма
- Подршка наставницима и њихова укљученост
- Надовезивање друге шансе за образовање на редовно образовање.

Методe за сузбијање раног напуштања школовања:

- Мотивисање ученика да уче користећи интердисциплинарне наставне методе и њихово комбиновање са неформалним методама учења
- Заснивање наставних метода на теорији вишеструке интелигенције, прилагођавање истих индивидуалним потребама ученика и различитим типовима учења који постоје међу ученицима
- Подучавање ученика у природи у што већој мериупотребом природних ресурса и у циљу развијања свести ученика о очувању природе
- Укључивање родитеља
- Примећивање упозоравајућих показатеља.

МЕРЕ КОЈЕ ШКОЛЕ МОГУ ДА ПРИМЕНЕ У ЦИЉУ СПРЕЧАВАЊА РАНОГ НАПУШТАЊА ШКОЛОВАЊА

На нивоу школе, низ чинилица утиче на постигнуће ученика због чега треба установити и осмислити свеобухватан приступ борби против раног напуштања школовања. Све димензије школског живота морају бити укључене као и бројни спољни чиниоци као што су: социјалне службе, службе за рад са младима, службе за пружање помоћи сиромашнима, психолози, медицинске сестре, логопеди, саветници, представници локалне власти, невладине организације, уније, волонтери, итд. Једном речју, заједница у ширем смислу се мора позабавити проблемом поготово у случајевима када он превазилази надлежности самих школских установа.

Школско окружење, став наставника и начин рада наставника могу бити од суштинског значаја. Насилје у школама, малтретирање и силецијско понашање које ученици могу искусити, лоши и неквалитетни односи између наставника и ученика као и наставне методе и наставни план и програм, који се често сматрају и не толико битним, представљају неке од чинилаца који могу допринети одлуци да се школовање напусти у раној фази. Стога треба радити на развоју свеобухватног приступа решавању проблема раног напуштања школовања што се може урадити развијањем 5 кључних тематских области које су међуповезане и међузависне:

1. руковођење школом,
2. подршка учењу,
3. наставно особље,
4. родитељи и
5. укљученост свих актера.

Руковођење школом

Умеће руковођења образовном установом је један од битних фактора који може допринети смањењу стопе раног напуштања школовања. Руководиоци школа треба да имају кључну улогу у примени свеобухватног приступа и неопходно је да буду посвећени, високо мотивисани и потковани неопходним компетенцијама са јасном визијом, смислом за организацију и иновацију као и отворени за сарадњу са свим актерима како у школи тако и ван ње.

Руководилац школе мора бити у могућности да више пажње усмери на постизање бољих резултата у областима: учење и настава, комуникација са ученицима и родитељима и јачање веза са кључним партнерима укључујући предузећа и локалне власти и да мање времена проводи радећи административне послове.

Руководиоци школа такође морају похађати одговарајуће обуке које би допринеле њиховом професионалном развоју и ојачале посебне компетенције руковођења. Руководиоци школа морају бити у стању да разумеју и оснаже наставнике и друго особље, да структурирају и организују рад школе и остваре сарадњу са партнерима и спољним актерима као и да остваре лични развој и унапређење.

Руководиоцима мора бити дозвољено више слободе и аутономије у одлучивању и остваривању иновативних приступа. Већа флексибилност неопходна је у погледу спровођења наставног плана и програма, уређења школе и организовања наставе и експерименталних приступа проблему раног напуштања школовања.

Руководиоци имају посебну улогу у стварању могућности и услова наставном особљу за примену и спровођење образовања заснованог на практичном раду као и стручног усавршавања које се заснива на истраживачком раду.

Руководилац мора бити у стању да на одговарајући начин додели задатке и одговорности члановима школске заједнице и да подстакне наставнике да преузму водећу улогу у одређеним областима, преузму одговорност и преузму иницијативу и као појединци и као групе, треба да промовишу тимски рад, мултидисциплинарност и професионалну сарадњу и услуге. Такође ученике и родитеље треба подстаћи да учествују у школском животу.

Школе у којима руководилац подстиче употребу развојног плана школе и самоевалуацију биће у бољој позицији када је у питању елиминисање раног напуштања школовања. Развојни план школе као и процедуре самопроцене рада треба да подразумевају циљеве и третирање фактора који леже у основи раног напуштања школовања.

Сарадња између различитих школа које се налазе у близини али и оних на регионалном, националном и међународном нивоу такође је битна јер се тако могу разменити искуства.

Подршка учењу

Само уређење школе често утиче на вољу ученика за похађањем наставе и образовањем. Уколико ученику боравак у школи не представља задовољство, уколико му се не допада зграда школе или у школи нема грејања, такво радно окружење није подстицајно и пријатно за учење и напредак ученика. Школа треба да буде уређена тако да доведе до максимума образовни потенцијал ученика и да буде у складу са потребама ученика. Уколико им није пријатно у школи, ученици беже са часова, нередовно похађају наставу, а потом напуштају школу при чему се јављају проблеми, одбаченост, маргинализација, осећај незадовољства, вишак слободног времена што може довести до социјално девијантног понашања. На тај начин настаје велики друштвени проблем за који је потребно пронаћи решење. Потребно је оспособити младе људе за самостални живот.

Занимљив и подстицајни наставни план и програм и ефикасни наставни приступи су следећа битна ставка када је у питању подршка учењу узевши у обзир да незанимљива настава и примена неадекватних метода рада на часу које не мотивишу ученика да се укључи у активност могу учинити ђаке незаинтересованим за образовање.

Наставни план и програм, као и начини оцењивања, треба да буду осмишљени тако да буду прилагођени сваком ученику. Формативно оцењивање треба да буде у првом плану и да има предност над сумативним. Наставни програм треба да буде у складу са реалним животом и различитошћу у друштву а вештине и компетенције ученика као и њихово знање треба развијати тако да њихови таленти дођу до изражаја у највећој могућој мери. С тим у вези постоји осам начина борбе против раног напуштања школовања који се превасходно односе на наставу. Ради се заправо о методама за креативну и занимљиву наставу.

Осам начина борбе против раног напуштања школовања¹

Метода 1 – **Решавање задатака из реалног живота** – односи се на задатке и ситуације из реалног живота које ученик треба да реши уз помоћ различитих знања стечених из различитих предмета. Такође, ова метода се односи на извођење ученика из школског простора и држање наставе у музејима, галеријама, фабричким постројењима, природи, архивама и другим прикладним местима.

Метода 2 - **Активности на отвореном и настава у природи** – односи се на рад са ученицима у природном окружењу и упућивање ученика на природу, очување животне средине и здраве стилове живота у складу са природом.

Метода 3 - **Ваннаставне активности (музика, плес, занати, итд.)** – подразумевају спортове, уметност, културне и остале активности у складу са образовним циљевима и могу обезбедити додатне могућности за младе људе да се истакну и да се повећа њихова мотивисаност и осећај припадности школи. Овакве активности могу бити осмишљене у сарадњи са родитељима, културним установама, спортским организацијама,

---

¹ Неки примери и идеје за реализацију оваквих видова креативне наставе или рада са ученицима дати су у Додацима.

организацијама за младе, локалним службама, невладиним организацијама и волонтерима из шире заједнице.

Метода 4 - **Вршњачко учење** – односи се на такво организовање наставе у коме ученици имају прилику да раде у паровима и групама и помажу једни другима у учењу.

Метода 5 - **Интернет настава и учење** – односи се на оспособљавање ученика да користе интернет на одговарајући начин у циљу образовања и упућивање ученика да воде рачуна о безбедности на интернету.

Метода 6 - **Коришћење музике, уметности, игре, глуме као наставних метода** – овакве методе могу се користити на часовима у реализацији наставних јединица и то поготово експерименталним, огледним и сарадничким часовима.

Метода 7 - **Развијање меких вештине (Soft Skills)** (изградња/развијање тима, тимски рад, вештине комуникације) – односи се на подстицање ученика на рад у групама и паровима путем задавања задатака које треба да ураде заједно како би научили да сарађују и да се надопуњују.

Метода 8 - **Стручно образовање и обука путем учења у реалним животним ситуацијама** - Потенцијал који поседује стручно образовање није занемарљив када је у питању привлачење, задржавање и поновно укључивање младих људи у образовни процес. Један од показатеља на основу доступних података је тај да су земље са релативно слабо устројеним системом стручног образовања и обуке склоније већој стопи раног напуштања школовања. У прилог томе говоре и анализе мера које наговештавају могуће противречности између броја оних који напуштају школовање како би променили смер или школу и оних који дефинитивно напуштају школовање или обуку. Подаци и анализе показују да стручно образовање и обука могу одиграти кључну улогу у олакшавању алтернативних путева и поновног укључења у процес образовања. Нагласак се ставља на оно шта ученици могу и знају да ураде као резултат обуке у односу на број предмета и часова током образовања.

Подршка ученицима у учењу може се такође остварити и путем индивидуализације наставе у случајевима када је то потребно, поштовања различитих начина и стилова учења као и поштовањем различитих интересовања и особина личности. Свака особа има нешто у чему је добра - треба пронаћи та интересовања и развијати их.

Осим усредсређености на наставу и учење, добробит ученика и њихова безбедност је нешто чему се посвећује знатна пажња. Безбедно и сигурно окружење за све ученике остварује се тако што се ствара окружење у коме се ученици осећају пријатно и добродошло путем праћења и откривања насиља које се врши над одређеним ученицима, злостављања, злоупотребе и малтретирања. Разноврсне активности, подршка и саветовање укључујући емоционалну и психолошку подршку како би се решили здравствени проблеми менталног здравља.

Добри међуљудски односи су такође битни јер уколико ученик има утисак да ни другарима, ни одељењском старешини, ни наставницима није стало до њега, лакше ће донети одлуку да напусти школовање. Наиме, уколико ученик не долази у школу неколико дана а након што се врати у школу, сви се понашају као да је све време био ту, ученик има утисак да никоме није важно да ли је у школи или није и да никоме у школи није стало до њега. Поједини ученици не долазе у школу управо да би проверили да ли ће неко приметити то и да би видели да ли је некоме уопште стало до њих.

Веома је битно уочити ране показатеље који указују да може доћи до раног напуштања школовања као што су изостајање из школе и недолично понашање. Овакве појаве се морају брзо препознавати и на њих се мора што пре реаговати. Исто тако треба брзо уочавати и брзо предузимати мере када су у питању потешкоће у савладавању градива и пружати темељну подршку ученицима са таквим проблемима. Овакви ученици често су они код којих постоји ризик од напуштања школовања па стога тимови у школи задужени за третирање оваквих проблема треба да пруже помоћ а пожељно је укључити и стручњаке за ову област из других институција.

Пружање могућности ученицима да дају своје мишљење и предлоге везане за активности у школи, учење, уређење простора и остала питања ће такође повећати мотивацију и осећај припадности. Један од начина за спречавање напуштања школовања од стране ученика је и примена кооперативног учења које омогућава ученицима да: питају, изражавају сумњу, дискутују, одлучују, разумеју на сопствени начин, експериментишу, постављају хипотезе и критикују оно што се разматра и истражује.

Веома је важна подршка групе, групни рад и у складу са тим стицање релацијских и комуникативних компетенција неопходних за социјално и културалну интеракцију ученика. Развијање вештина преговарања је такође један од начина који доводи до споразума и договора који су добри за обе стране.

У периоду адолесценције ученици могу бити веома несигурни, емоционално фрустрирани, деконцентрисани, емотивно нестабилни из тог разлога им је потребна подршка. Такође, лакше долазе у конфликте који могу бити интерперсонални конфликти или конфликти са самим собом, својим телом, незадовољство собом, сопственим изгледом. У том периоду су веома важни односи са вршњацима, понекад доминира утицај групе а исходи често нису онакви какве тинејџер жели. Све то доводи до страха, љутње, незадовољства, недостатка самопоуздања, апатије, а све то може имати за последицу одлуку детета да напусти образовање јер се не осећа пријатно у школи.

Повремено се ученици осећају одбачено од стране групе, маргинализовано. Тада је потребно радити на формулисању проблема које дете има, а онда упоређивање идеалне ситуације са реалном и шта је то што је потребно да би смо дошли до идеалне ситуације у којој би се неко осећао пријатно и задовољно.

Овакве врсте проблема се решавају углавном кроз групни рад и давање групних активности.

Каријерно вођење и саветовање у оквиру подршке учењу такође представља кључну меру против раног напуштања школовања. Главни циљеви вођења подразумевају обезбеђивања подршке ученицима, информисање о изборима и могућностима које им се пружају и развој вештина које су им потребне за будуће образовање и рад.

Каријерно вођење и саветовање може се реализовати као засебан предмет, у оквиру једног или више предмета (друштвене науке, предузетништво или грађанско васпитање) или путем целокупног наставног плана и програма у виду интердисциплинарних активности. Школе у већини земаља организују каријерно вођење у виду ваннаставних активности.

Каријерно вођење и саветовање углавном спроводе наставници, школске службе, саветници за каријерно вођење и саветовање, психолози или социјални радници. Истраживања су показала да се у највећем броју случајева, каријерним вођењем и саветовањем баве за то неспецијализовани наставници што доводи до изостајања квалитетног каријерног вођења па је стога неопходно професионално усавршавање из области истог.

Три главна циља која треба постићи путем каријерног вођења и саветовања на школском нивоу односе се на обезбеђивање савета и подршке, развој индивидуалних вештина и компетенција као и пружање информација ученицима о могућим изборима када су у питању занимања којима се могу бавити а све у циљу проналаaska одговарајућег образовања и запослења за сваког појединца како би се исти оспособио за живот и рад.

Каријерно вођење и саветовање може се обезбедити унутар учионоце али може бити и допуњено активностима ван часова у виду ваннаставних активности. Најбоље методе каријерног вођења и саветовања су оне у које су укључени сами ученици. Вођење може бити примењено и путем интерактивних метода какве су менторски рад, подучавање, вођење један на један као и на самим радним местима, организовањем предавања од стране гостујућих предавача, специјализованих саветника или потенцијалних послодаваца. Школе могу организовати и радионице и семинаре које ученици похађају како би научили како да напишу CV или видели како изгледају разговори за посао. Ово су неке од групних метода за каријерно вођење и саветовање који се могу организовати у школским условима што ученицима представља олакшање јер се налазе у познатом простору а на тај начин постоји могућност да чак и родитељи присуствују истим.

Догађаји који се организују ван школског простора могу се тицати разних сајмова каријере, отворених врата у високошколским установама или посете разним радним местима. Овакви догађаји ученицима пружају могућност да се упознају са стварним светом рада и високог образовања.

Одговорност за овакве врсте вођења и упућивања није само на школама већ и на бројним спољашњим актерима. То су углавном јавне службе али такође и службе за запошљавање, невладине организације и приватна предузећа. Неколико различитих служби може бити окупљено и позвано на сарадњу по питању образовања и развоја каријере и вођења истих.

Било да се каријерно вођење остварује групно или индивидуално, у школском простору или ван њега, организовано од стране образовне установе или других ваншколских актера, од изузетне је важности да оно постоји ради добробити ученика и као једна од битних ставки за борбу против и спречавање раног напуштања школовања.

Наставно особље

Наставно особље представља кључни фактор образовања ученика и веома је битно за постизање успеха у образовању. Истраживања показују да је подстицајни однос између наставника и ученика најбитнији предуслов за постигнуће ученика. Наставници су такође и они који најпре могу приметити потешкоће у учењу или чињеницу да ученици не учествују у раду.

Тakoђе, наставно особље мора бити свесно да начин њиховог обраћања ученицима, њихова очекивања и ставови могу значајно утицати на ученике и родитеље.

Наставници морају поседовати знања о раном напуштању школовања и бити у стању да препознају рану фазу појаве проблема како би се благовремено утицало на исти. Наставницима је потребна обука и усавршавање која ће им предочити природу, узроке и последице раног напуштања школовања. Такође, наставницима је у раду неопходна додатна подршка јер као што је потребно бринути о добробити ученика, тако је неопходно бринути и о добробити наставника.

Усавршавање наставника је такође од важности за сузбијање раног напуштања школовања. Наставници треба да буду посвећени професионалном развоју и целоживотном учењу и усавршавању. Њихово усавршавање треба да буде окренуто усавршавању које ће бити усмерено на сузбијање раног напуштања школовања, оснаживању за управљање разредом, изградњи односа, решавање конфликтних ситуација и техника за спречавање насиља. Наставник мора бити у стању да ефикасно користи формативно оцењивање и да примене наставу засновану на пројектима и сарадњи.

Родитељи

Родитељи су кључан фактор у процесу образовања. Много зависи од тога какво окружење ученик има код куће и какав је однос и став родитеља према образовању. Постоје таква окружења у којима дете одраста, а у којима се не цени образовање. Наиме, поједини родитељи сматрају да је боље да деца раде него да иду у школу, да је већа корист од тога него од образовања или немају добар однос са децом и незаинтересовани су за дете и његов развој, не обављају на прави начин улогу родитеља. Такви родитељи углавном не подржавају децу да наставе школовање, или чак имају негативан став према наставку образовања. Без адекватне подршке породице, деца се често одлучују да прекину образовање. Стога је често веза између школе и родитеља веома изазовна.

Веома је важан и друштвени амбијент у којем дете одраста - да ли се: подржава образовање, даје предност образовању, хвали успех ученика, подстиче наставак школовања или не. У нашој средини имамо пример ромске популације која у неким срединама на неки начин исмева децу која су заинтересована за наставак школовања јер сматрају да у том периоду већ увелико треба да се ожене и имају своју породицу, то је у тим срединама права вредност а не образовање и наставак школовања. Такође, велики утицај има и културно окружење да ли је све једно да ли неко иде у школу или не јер добијање дипломе није важно за запослење.

Породице имају најдиректнији и најдуготрајнији утицај на процес образовања и развоја ученика. Стога, треба радити на побољшању и унапређењу комуникације и сарадње са родитељима у циљу развијања узајамног разумевања и поверења што доприноси самом ученику који се и налази у средишту свих ових активности које се предузимају како би за њега било створено подстицајно окружење за рад.

Ефикасна сарадња између школе и родитеља огледа се у узајамном поштовању и прихватању. Кључно је узајамно поверење и разумевање између школа и породица

Родитељи морају имати учешће у школском животу и доношењу одлука које се односе на учење, организовање школског живота и активности. На тај начин доприноси се подели одговорности за образовање коју треба да имају и школа и родитељи. Родитељи такође треба да буду укључени у процес праћења и процене рада школе и морају им бити доступне информације о систему образовања као и подаци о саветодавној служби и службама за пружање додатне подршке.

Такође, уколико дете изостаје са наставе, потребно је обавити разговоре са њим и његовим родитељима. Треба поразговарати са дететом како оно види себе без школе, које су предности а који недостаци. У прилог томе може се користити шема која је дата у виду раскрснице коју дете треба да попуни. На тај начин ученик има прилику да наведе које могућности има уколико напусти школовање, шта ће тиме постићи, које су предности, а са друге стране треба да представи свог друга или другарицу који остаје у образовном систему, шта ће он/она постићи кроз школовање, које су предности, који могући недостаци. Шема приказана у наставку може бити доста корисна у циљу схватања реалне позиције детета које жели да напусти школовање.

Укљученост свих актера

Многострука природа феномена раног напуштања школовања захтева и многоструки приступ за сузбијање и решавање истог укључујући велики број актера, стручњака и служби. Различити актери могу имати различите приступе у разумевању и решавању проблема. Они могу понудити решења која су израђена у складу са посебним потребама ученика. Сарадња може имати различите видове и одигравати се на различитим нивоима. Локалне власти и директори школа су они који могу најбоље подржати процесе и имати кључну улогу у промовисању и подстицању сарадње између школа, остваривању партнерстава, координисању рада служби и олакшавању спровођења мера и активности.

Мора постојати и подршка локалне самоуправе како би се промовисала и организовала сарадња на локалном нивоу. Мора се обезбедити и несметани проток информација између школа и релевантних органа а примери добре праксе треба да се размењују на локалном, регионалном, националном и међународном нивоу.

Заједничка стратегија или акциони план израђен на основу заједничких циљева и узајамном разумевању изазова може помоћи у структурирању сарадње између свих актера чија је укљученост неопходна за решавање проблема. Важно је да су улоге и одговорности јасно дефинисане и договорене од самог почетка уколико је могуће путем уговора у складу са ситуацијом на локалном нивоу. Такође, битно је да таква стратегија или план буду усмерени на потребе ученика и засноване на вишеструком приступу поштујући и у обзир узимајући потребе и интересе сваког актера.

Треба установити и механизме за праћење и процену резултата сарадње уз повратну информацију о истој на основу које ће се вршити прилагођавања и измене како би се постигли још бољи резултати.

КОМУНИКАЦИЈА

Отворена комуникација је једино средство за узајамно разумевање и сузбијање конфликта заснованих на међукултурним разликама.

Међукултурна комуникација се дефинише као комуникација између појединаца или група различитог језичког или културног порекла.

О КОМУНИКАЦИЈИ

Оно што видимо, чујемо, окусимо, додирнемо, намиришемо назива се знаковима. Ако неки знак има значење за нас, тако да можемо да га интерпретирамо, назива се поруком. Особа која шаље поруку назива се емитер или пошиљалац поруке. Особа која прима поруку назива се прималац поруке.

Комуникација је размена порука. У случају да се две особе смеђују на местима пошиљаоца и примаоца поруке, комуникација је двосмерна. У случају да једна особа стално шаље а једна или више примају поруке, комуникација је једносмерна. Двосмерна комуникација је увек ефикаснија од једносмерне.

Комуникација има два основна облика – *вербална* и *невербална* комуникација.

Вербална комуникација се остварује коришћењем вербалних симбола (речи и реченица), док се невербална комуникација остварује коришћењем стила, тона, расположења, гестова и генералног психолошког и емотивног понашања.

Најважнија вештина потребна за комуникацију је бити добар слушалац.

Препреке у комуникацији

Морамо знати да у комуникацији постоје препреке због:

- физичких карактеристика пошиљаоца, примаоца или окружења, као што су физички инвалидитет, бука, неосветљеност, удаљеност, умор итд.
- емоционалних разлога, као што су симпатија или антипатија, предрасуда, стрес, преокупација итд.
- менталних разлога, као што су ментални инвалидитет, предрасуде или стереотипи.

Ефикасна комуникација

Наша меморија не може да памти више од 6 до 8 кључних информација у исто време. Да бисмо имали ефикасну комуникацију морамо да:

- слушамо пажљиво шта нам саговорник говори; добро је климати главом или правити звукове да бисмо потрудили да разумемо поруку;
- постављамо питања да би се разјаснило оно што није довољно јасно;
- бележимо кључне речи да бисмо их запамтили.

Савети за боље активно слушање

- Обратите пажњу на целокупан смисао
- Покажите да сте разумели целу поруку!
- Контролишите разумевање; поновите својим речима.
- Посматрајте проблем „из другог угла“.
- Не доносите нагле закључке.
- Не планирајте одговоре док још увек слушате саговорника!
- Држите своје мишљење и проблеме на дистанци!
- Никада немојте имати предрасуде према саговорнику!
- Будите концентрисани и слушајте суштинске чињенице!
- Приметите начин на који се говорник изражава, модулацију, израз лица, гестикуирање, говор тела!

Говор тела

Говор тела је невербални облик комуникације где се порука шаље преко положаја тела, погледа, покрета, коришћења простора, промена у интонацији гласа.

Говором тела управљамо свесно, подсвесно и несвесно. Експерти наводе да у разговору – дијалогу или групном – око 70% комуникације се води гестовима, изразима лица или другим сигнаlima, док речи само 30% доприносе комуникацији.

Културолошке разлике у говору тела

Неопходно је да будемо свесни различитог тумачења истих гестова у различитим културама, на пример: гестови рукама (у САД подигнут палац значи одобравање или договор, али у неким земљама је тај знак увредљив), контакт очима (у западним културама је позитивно гледати се у очи; у Јапану, Африци и Јужној Америци избегава се контакт очима да би се указало поштовање), просторна удељеност, руковање.

Савети за успешну невербалну комуникацију са људима из других култура

- Проверите шта најучесталији гестови у одређеној култури значе.
- Упознајте правила у погледу додиривања.
- Не користите руке сувише експресивно и заузмите положај који је више-мање конзервативан, барем у почетку.

Egypt: „Be patient“

Italy: „What do you mean?“

Greece: „That’s just perfect!“

UK & USA = O.K.

JAPAN = MONEY

RUSSIA = ZERO

BRAZIL = INSULT

КОМУНИКАЦИЈА У ОБРАЗОВАЊУ

Значај комуникације у свакодневном животу је веома велики. Комуницирамо са другима људима да би смо поделили значајне информације, стицали нова знања, градили нове односе и пријатељства. Значај комуникације у образовању је такође од веома велике важности за стицање знања и постизање циљева образовања и васпитања.

Наставници углавном имају жељу да науче децу нешто ново али питање је да ли то увек раде на прави начин. Уколико наставник само држи предавање без давања прилике да се ученици укључе и поставе одговарајућа питања или потпитања тај циљ ће тешко бити постигнут, односно ученици ће тешко доћи до нових сазнања. На тај начин ће наставник тешко моћи да провери да ли су његово предавање ученици схватили на прави начин. Веома је важно да наставник може да уочи разлику. Наиме, када радимо заједно са ученицима, пратимо шта ученици раде, на који начин реагују, уважавамо разлике међу ученицима, поштујемо емоције ученика тада можемо да видимо да ли нешто радимо на прави начин. У ту сврху нам је веома важна адекватна комуникација између ученика и наставника. Веома је важно да се однос између ученика и наставника гради на поверењу и међусобном разумевању у том правцу треба развијати и комуникацију.

Кораци у комуникацији

У комуникацији имамо три корака а то су:

1. корак – слушање
2. корак – разумевање
3. корак - фидбек – давање повратне информације

Слушање

Први корак у комуникацији је слушање. Слушање је веома важно јер омогућава наставак комуникације и остваривање осталих корака који су важни у комуникацији. Без слушања нема наставак комуникације.

Слушање може бити:

- Пасивно
- Активно

Пасивно слушање је у ситуацијама када нам неко нешто прича а ми мислимо о нечем сасвим другом. Уопште не примамо информације од саговорника, нисмо сконцентрисани на његово излагање. Овакав вид слушања не омогућава нам наставак комуникације јер нисмо успели да добијемо информацију, да је разумемо и да делујемо у складу са њом.

За успешну комуникацију је веома важно активно слушање. Наиме, активно слушање је кључни елемент успешне комуникације. Оно представља уживљавање у оно о чему особа коју слушамо говори, као и разумевање садржаја који је изговорен.

За активно слушање је битно да слушалац донесе одлуку да жели да слуша свог саговорника, да особу која говори гледа у очи, да не говори превише, не прекида

саговорника, научи да ћути и наравно слуша. Овде морамо напоменути да чак и када смо одлучили да некога активно слушамо, то не можемо са потпуном пажњом радити више од 15 минута. О томе је такође веома важно водити рачуна приликом остваривања комуникације, али и приликом планирања и организације припреме за час. Наиме, наставник треба да организује час тако да 15 минута може бити излагање наставника, 15 минута излагање уз демонстрацију и 15 минута заједнички рад наставника и ученика. Наиме, резултати истраживању су показали да када само причамо 10% речи ће прихватити слушалац, када и показујемо/ демонстрирамо нешто уз причу 60% ће запамтити слушалац, а када радимо сви заједно 90% информација ће бити запамћено. То је јако важно и из тог разлога су битне заједничке активности ученика и наставника јер се на тај начин најбоље учи. Комуникација представља основу доброг заједничког рада. Уколико постоји добра комуникација између ученика и наставника, ученик има могућност да постави питање наставнику, да провери да ли је нешто добро разумео или није у таквим ситуацијама ће успех у учењу бити најбољи.

Разумевање

Разумевање добијених информација путем активног слушања је други корак у комуникацији. Веома је важно да покушамо да разумемо свог саговорника. Наиме, прво је потребно пробати разумети друге људе, да би други људи разумели нас. Овде је такође веома важно и уважавање емоција других људи. Битно је схватање улоге саговорника, ситуације у којој се налази, разумевање његових емоција. Отворена питања дају много већу могућност за наставак разговора са другим људима и боље разумевање других.

Фидбек - повртана информација

На основу активног слушања долазимо до одговарајућих информација, које покушавамо да разумемо и онда у складу са тим информацијама покушавамо да делујемо, односно одговарамо саговорнику, дајемо му повратну информацију на основу материјала који смо прикупили преко претходних корака у комуникацији.

МОДЕЛ КОМУНИКАЦИЈЕ „БИО“

Овај модел комуникације би било добро примењивати у свакодневној комуникацији са ученицима јер кроз њу наставник уважава емоције ученика и његове потребе. Такође, овај модел комуникације омогућава развијање и осећаја поверења између ученика и наставника. Модел комуникације има следеће значење:

- **В** – од енг. речи - **behavior**- понашање – објективно/специфично
- **И** – од енг. речи- **impact**- утицај – наше осећање/ индивидуално
- **О** –**opportunities** _могућности – без оптуживања

У оквиру овог модела комуникације веома је важно понашање наставника – потребно је објективно проценити своје понашање и уважавати процену коју о том понашању имају ученици. Затим анализирати утицај које то понашање има на ученика/е-субјективна процена- дати могућност ученику да каже како се у некој ситуацији осећа. Веома је важно да ученик има прилику да испољи своја осећања и да наставник разуме како се ученик осећа у одређеној ситуацији. На крају се дају могућности које треба да буду реалне а не оптужујуће у циљу проналаска заједничког решења.

Овде ћемо навести један пример примене овог метода захваљујући којем наставник води рачуна о емоцијама ученика: Како рећи ученику да није нешто добро урадио, тако да га не повредимо. Ученик се налази на табли испред целог одељења, приликом писања речи комуникација изоставио је једно слово. На који начин ће наставник најлакше рећи ученику да нешто није добро урадио, али тако да га не повреди и неомаловажи пред другим ученицима.

Решење је да ће наставник дати ученику књигу и рећи ће му да погледа о комуникацији у књизи на тај начин ученик ће моћи да уочи да је погрешно у писању речи и да на безболан начин исправи своју грешку. Ученик ће добити ту могућност, а на њему је шта ће са тим урадити. – То је као поклон који ученик добија, а он онда има могућност и на њему је шта ће са тим поклоном урадити. Приликом комуникације морамо водити рачуна о томе да је свако различит и да захтева другачију врсту поклона, а управо на томе се заснива и права инклузија.

Примена метода Био у случају када наставник цео час само држи предавање / води монолог. Обраћање ученика наставнику:

В - процена понашања - објективна за све једнака- «Данас сте доста предавали, само сте ви причали о теми.»

И - утицај које је то понашање имало на ученика- „Нисам могао да се укључим.“

О - могућности – „Да ли можете да организујете предавање тако да можемо више да учествујемо?“ – важно је да не постоји осуђивање већ проналажење заједничког решења.

Комуницирамо зато што желимо да нам људи верују - неопходно је осећање поверења. Кроз примену овог модела комуникације развија се однос поверења између ученика и наставника. Ученик има прилику да пита, да испољи своје емоције, да учествује у комуникацији што је веома важно за изградњу правог односа, па и односа поверења.

Када ученик верује наставнику онда може да се постигне циљ, битно је да ученици верују свом наставнику.

Веровање је људско осећање. Веровање долази са људским контактом- руковањем. Веома је важно да постоји поверење и у одељењу. Поверење нас држи срећнима. У складу са тим потребно је урадити и правила понашања у одељењу на часовима. Дати могућност ученицима да учествују у утврђивања правила понашања на часу.

Као што можемо видети главни акценат приликом примене ове методе је поштовати осећања друге особе, неповредити другог, дати му прилику да изрази своје жеље и потребе а захваљујући томе између људи се развија осећај пријатности и поверења а после свега тога је много лакше решити било који проблем. Када се између ученика и наставника развије однос поверења, ученик ће се лакше обратити наставнику за помоћ у случају да има одређених проблема у школи, а ти проблеми се могу односити и на осећај отуђености или насиље од групе вршњака.

ТРАНСАКЦИОНА АНАЛИЗА У ШКОЛСКОМ КОНТЕКСТУ

Трансакциона анализа (ТА) је теорија личности и системска психотерапија чији је циљ лични развој и промена. Веома успешно може да се примени на анализу школског етоса и интерперсоналних конфликта. Она је веома користан инструмент за разумевање односа наставника са ученицима и њиховим родитељима, међу самим ученицима, као и са самим собом.

У основи Трансакционе анализе су три претпоставке:

- Људи су ОК
- Свако је способан да мисли.
- Људи сами одлучују о својој судбини и те одлуке се могу променити.

Постоји више ТА концепата чије познавање нам олакшава комуникацију и омогућава да избегнемо, ублажимо или успешно решимо конфликтне ситуације. Овде ћемо навести неке од оних који имају највећу примену у раду у школи.

ЕГО СТАЊА

Према оснивачу Трансакционе анализе, Ериху Берну, у свакоме од нас постоје три „дела“ - која називамо его стањима – и која чине нашу личност: Родитељ, Одрасли и Дете. За свако од њих карактеристични су одређени обрасци понашања.

Родитељ (Р) је его стање формирано под утицајем родитеља или других значајних одраслих особа које су утицале на нечије васпитање. То могу бити и наставници. Дакле, у питању је „туђе ја“ од којег смо научили како треба да се понашамо и под чијим утицајем смо формирали параметре вредности. Родитељ је ауторитет, захтева послушност. У говору га препознајемо по изразима *Мора, Треба, Уради то, Немој то да радиш, Увек, Никад* и сл. Може бити Негујући и Критикујући, Позитиван и Негативан. **Позитиван Негујући Родитељ (+НР)** негује, штити, подржава, реалистичан је. **Негативан Негујући (-НР)** презаштићује, забрањује и тако онеспособљава за осамостаљивање. **Позитиван Критикујући (+КР)** поставља границе, дисциплинује, љути се адекватно, разликује особу од понашања, док **Негативан Критикујући (-КР)** критикује, омаловажава, присиљава, показује презир, окривљује те се због тога назива и Прогањајући.

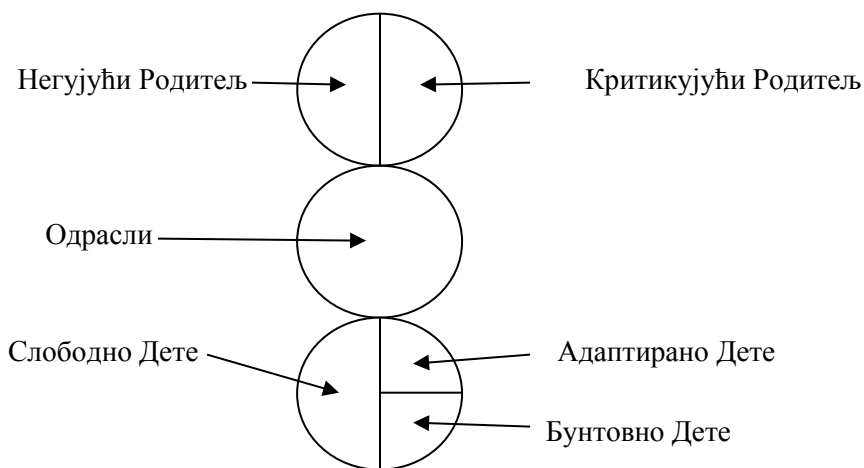
Одрасли (О) је утемељен у овде и сада, рационалиста, прима и обрађује податке, делује као компјутер. Ово его стање је корисно за функционисање особе и решавање проблема. Комуницира из позиције међусобног уважавања, води рачуна и о свом и о туђем

интегритету, преговара и договара се. У говору га препознајемо по изразима *Могуће је, Корисно је, Мислим, Видим* или постављању питања да би се дошло до информације.

Дете (Д) је наше застарело ја, тј. ми као кад смо били дете. Када смо у овом его стању, понашамо се детињасто али то није нужно лоше. По неким ауторима, то је најбољи део нас. Препознајемо га изјавама *Желим, Осећам, Вау, Баш ме брига, Е баш нећу* и сл. Ово его стање је изузетно важно јер је оно енергетска база наше личности, мотивација долази из њега. Дете може бити Адаптирано (А), Бунтовано (Б) и Слободно (С). **Адаптирано Дете** је прилагођено, лепо васпитано, послушно и уме да толерише фрустрацију (нпр. не омета наставу иако му је досадно). **Бунтовно** има негативан став према ауторитету, потребу да доминира и присилу да учини супротно од онога што се од њега тражи. **Слободно** је аутентично, спонтано, духовито, природно, креативно.

Модел его стања

Да имамо више его стања најлакше препознајемо кад имамо унутрашњи конфликт. То је обично ситуација када нешто желимо а знамо да не треба то да радимо: нпр. кулујемо ствари које нам не требају само зато што нам се свиђају или једемо слаткише када смо на дијети. Тада се у нама боре наше Дете и Одрасли или Родитељ.

Наставници могу да користе сва наведена его стања. Овде наводимо неке примере манифестовања его стања наставника.

Позитивни Критикујући Родитељ је его стање које наставник користи тако што поставља разумна и јасна правила понашања.

Негативни Критикујући Родитељ је кад наставник стално критикује и окривљује ученике, прогања их или малтретира.

Позитиван Негујући Родитељ је када наставник брине о ученицима и показује да му је стало до њих. Он примећује промене у понашању или постигнућима ученика. Чак и када примети да је дошло до негативне промене у понашању ученика, он је и даље у +НР јер показује да води рачуна о ученику.

Негујући Негативан Родитељ је када наставник стално или често ради нешто уместо ученика. На тај начин му отписује способност да сам то уради што, најчешће, има за последицу да се ученик осећа као недовољно способан.

Одрасли је када наставк реагује на овде и сада, професионално поступа. Ово его стање је корисно за решавање проблема. Међутим, наставници који проводе много времена у овом его стању, иако се сматрају коректнима, често се доживљавају као дистанцирани.

Позитивно Адаптирано Дете је када је наставник љубазан и учив.

Негативно Адаптирано Дете је кад се наставник превише адаптира другима, не уме да одбије да уради нешто на захтев ученика или родитеља, нпр. даје ученику вишу оцену од заслужене зато што овај плаче или моли а није прихватио понуђену подршку од стране наставника у виду додатних објашњења или доласка на допунску наставу.

Слободно Дете је када је наставник креативан док заједно са ученицима смишља нешто ново или се забавља са њима на излету или некој ваннаставној активности, или када је духовит док држи наставу.

Бунтовно Дете је када се наставник понаша детињасто на неприкладан начин, кажњава ученике смањењем оцене из предмета због лошег владања или се „натиче“ са ученицима.

ТРАНСАКЦИЈЕ

Его стања шаљу и примају поруке. Размена порука између его стања назива се трансакција. Трансакције могу бити:

Паралелне када позвано его стање одговара его стању које га је позвало. Тада комуникација тече глатко. Нпр:

- Родитељ – Дете

Ти си неодговоран јер касниш на час.

Извините, нећу никад више.

- Одрасли – Одрасли

Како си данас?

Хвала на питању, добро.

Укрштене када не одговара позвано его стање већ неко друго или одговара позвано его стање али его стању које га није позвало. Тада се јавља проблем у комуникацији. Постоји више врста укрштених трансакција:

Трансферна:

Одрсли: *Добар дан, колега! Да ли се одећате боље?*

Дете: *Потрудићу се да што пре дођем на посао.*

Контратрансферна:

Одрасли: *До када треба да предамо извештај?*

Родитељ: *Да сте одговорни, пазили бисте на седницама и знали.*

Безобразна:

Родитељ: *Померите се! Сели сте на моје место.*

Одрасли: *Колико ја знам, места у зборници нису нумерисана.*

Фрустрирајућа:

Дете: *Плашим се да ћу због промене програма остати технолошки вишак.*

Одрасли: *Добићеш посао у другој школи.*

Свађалачка:

Родитељ: *Захтевам да ми се извиниш!*

Родитељ: *Тек кад се ви мени извините!*

Како ће тећи комуникација између две или више особа у великој мери зависи од тога која его стања користе док комуницирају. С обзиром на број его стања, број комбинација је изузетно велики. Понекад до конфликта долази више због коришћења неадекватног его стања него због самог повода. Наиме, поједина его стања позивају или провоцирају

комплементарно его стање, без обзира на конкретан садржај комуникације. Нпр. ако се наставник ученику тинејџеру обраћа из Негативног Критикујућег Родитеља, велика је вероватноћа да ће добити одговор из Бунтовног Детета, а то веома лако може да доведе до конфликта.

Комплементарна его стања

Его стање које позива (стимулус)	Позвано его стање (очекивана реакција)
Негујући Родитељ	Адаптирано Дете Негујући Родитељ
Критикујући Родитељ	Адаптирано Дете Критикујући Родитељ
Одрасли	Одрасли
Адаптирано Дете	Негујући Родитељ Адаптирано Дете
Пркосно Дете	Негујући Родитељ Пркосно Дете
Слбодно дете	Слбодно дете

Искуство показује да ученици праве инциденте и улазе у конфликтне ситуације само са неким наставницима док се код других понашају адекватно и то најчешће нема везе са тим да ли је наставник строг или са оценом коју ученик има из предмета који тај наставник предаје. Наставници који имају став да су ученици у школи да би учили и треба беспоговорно да слушају често наступају из Негативног Критикујућег Родитеља што код ученика активира Бунтовно Дете и води ка конфликту. С друге стране, појава Бунтовног Детета је веома карактеристична за период адолесценције те неки ученици, будући да много времена „провode“ у овом его стању, провоцирају наставнике. Неки наставници избегавају да наступају из Критикујућег Родитеља јер га доживљавају као лоше, а заправо неки ученици једноставно траже да им се поставе границе јер то нису учинили њихови родитељи те заиста и не знају како треба да се понашају. Такође, неки наставници избегавају да користе своје его стање детета мислећи да ће деловати неозбиљно и незрело, а у ствари Слободно Дете је пречица за опуштену, пријатну и подтицајну атмосферу на часу. За оне који не знају које его стање да користе и када, сигурно је да са Одраслим и Позитивним Негујућим Родитељем у школском контексту скоро никад не могу да погреше.

Препознавање его стања током комуникације може много помоћи у бољем комуницирању и зато треба да обраћамо пажњу из ког его стања шаљемо и одговоримо на поруку. Коришћењем различитих его стања можемо побољшати своје вештине у комуникацији, тако нећемо више реаговати аутоматски, тј. из позваног его стања, већ ћемо свесно одлучивати које его стање да користимо, а у складу са ситуацијом или конкретном особом. Чинећи тако, многе конфликте ћемо избећи, а већ постојеће умањити или успешно решити.

ЕГЗИСТЕНЦИЈАЛНЕ ПОЗИЦИЈЕ

Људи тумаче догађаје на основу свог претходног искуства и раније усвојених, формираних уверења о себи, другима и свету уопште. Тај систем уверења (ставова, закључака) формирају током живота, а посебно су значајни закључци које доносе у детињству услед притисака средине и родитеља.

Животна позиција је став о вредности сопственог бића и став према вредности туђег бића. Људи не желе намерно да повреду неког својим ставом, већ су тај став одабрали као најбољи начин да у детињству задовоље своје потребе.

Постоје четири животне позиције:

1) **Ја вредим, ти вредиш (Ја сам ОК, ти си ОК)**

Ово је једина здрава позиција. Особа која наступа из ове позиције свесна је својих, као и квалитета других. Поштује себе и друге.

Наставници треба да наступају из ове позиције и утичу на ученике да се изгради однос узајамног поштовања. Тиме смањују могућности за настанак конфликтних ситуација и стварају пријатнију и подстицајнију атмосферу за рад.

2) **Ја не вредим, ти вредиш**

Ово је позиција када особа умањује своју вредност или преувеличава туђу. Ове особе осећају стид, анксиозност, депресију, понекад самомржњу. Склоне су да себе криве и за оно за шта не могу бити одговорне. Како се осећају безвредним, а друге идеализују, оне су или понизне и сервилне према другима или избегавају друге људе. У екстерним случајевима, постају самодеструктивне и може доћи до покушаја самоубиства.

Наставници који су усвојили ову животну позицију омаловажавају себе, мисле да нису довољно добри у свом послу, самокритични су чак и кад нема разлога за то. Верују да би други наставници умели да реше ситуације које су за њих проблематичне, постигли бољи успех код ученика и сл. Ученици са овом животном позицијом отписују своје способности, мисле да су глупи, да нису у стању да савладају градиво, понекад се стиде због свог недовољног успеха те се повлаче у себе и изолују од других. Радије одбијају да одговарају и добију негативну оцену него да пробају да одговарају да не би показали колико су „лоши“.

3) **Ја вредим, ти не вредиш**

Особа која наступа из ове животне позиције себе прецењује, а друге потцењује и обезвређује. Гледа на друге „са висине“. Понаша се арогантно, презриво. Очекује да јој други удовољавају и слушају је у свему. Грешку увек траже код других, оптужују их и сматрају одговорнима чак и за грешке које су они сами начинили. Не подносе да буду критиковане. У екстремним ситуацијама, ове особе могу постати насилне.

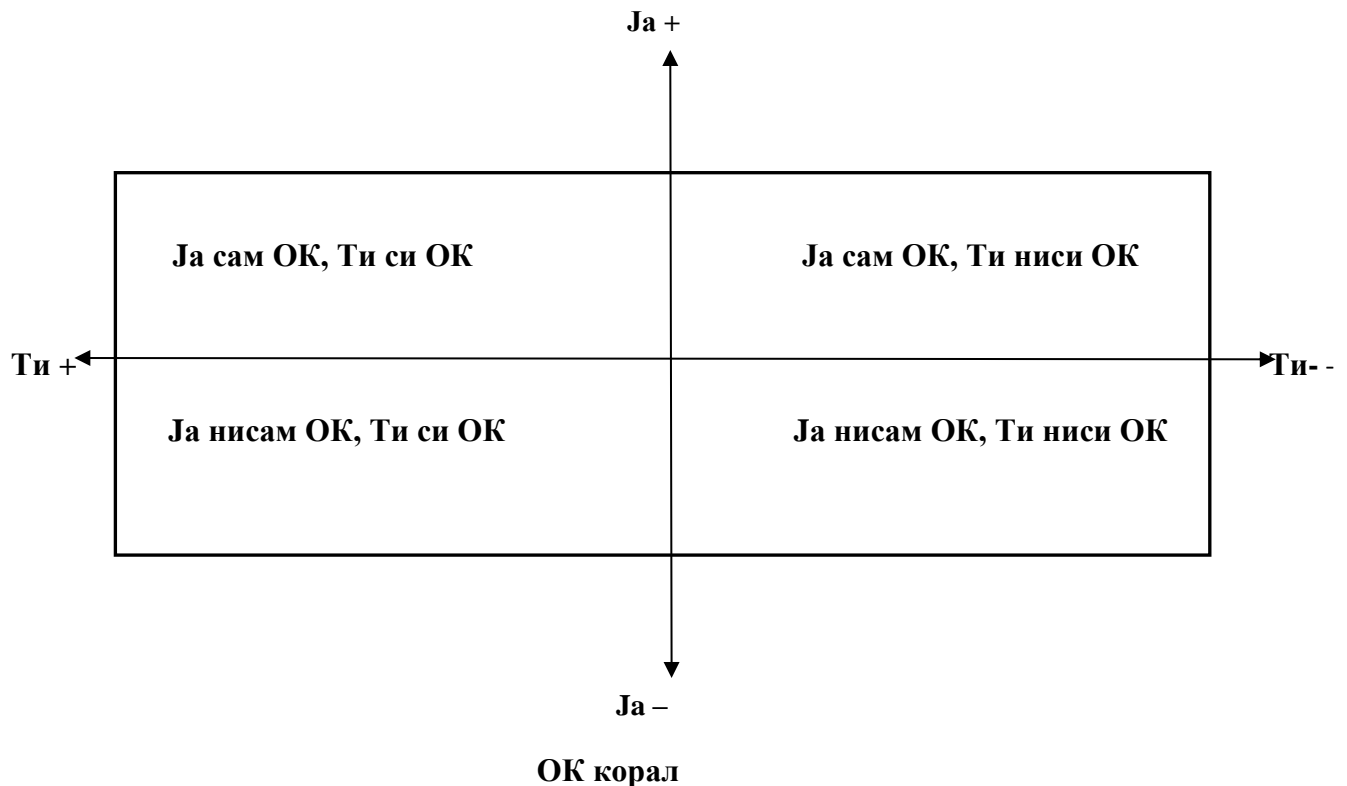
Наставници који наступају из ове позиције не показују поштовање према ученицима. Склони су да за све окривљују ученике и нису спремни да промене своје понашање како би побољшали ситуацију. Пошто ученици то препознају, често долази до конфликта. Исто тако, ученици који наступају из ове позиције за све криве наставнике или сматрају да је наставник према њима неправедан.

4) **Ја не вредим, ти не вредиш.**

Ове особе обезвређују себе и друге. Осећају се беспомоћно, безнадежно и све им се чини бесмисленим. У екстремним ситуацијама, постају склоне самоубиству и убиству. Ова позиција је позната и као депресивна.

Ово је најнегативнија животна позиција за све учеснике школског живота. Сви омаловажавају себе и окривљују друге за свој неуспех. У случају конфликта две такве особе, шансе за побољшање су никакве без интервенције треће стране, нпр. школског психолога.

СТРУКТУРИРАЊЕ ВРЕМЕНА

Људима је досадно уколико немају неку свсисходну активност. Људи имају „глад за структуром“.

Постоји шест начина структурирања времена и трансакција међу људима:

- Повлачење
- Ритуали
- Разоноде
- Рад
- Игре
- Блискост

Повлачење

Повлачење је начин структурирања времена у којем нема интеракције са другим људима, особа се бави сама собом, присутна је само физички али је ментално одсутна, одмара се... Током повлачења нема психолошког ризика, односно могућности да се буде одбачен јер нема других људи.

У школи, кад време није структурирано, неки ученици се повлаче. Уколико то стлно раде, треба обратити пажњу на њих. То су обично тихи, неприметни ученици, за које не делује да су део неке групе. Треба се запитати да ли се повлаче зато што су стидљиви, немају самопоуздања или су жртве насиља. Таквим ученицима је, обично, непријатно да излажу пред другима, нпр. целим одељењем и истичу се. Треба им дати да раде нешто заједнички са другом из клупе или неким учеником са којим имају добру комуникацију. Они сами не траже помоћ и, уколико не остварују адекватан успех, потребно је да наставник сам подстакне разговор о градиву да би сазнао у чему је проблем и како таквом ученику да помогне. Понекад, ученици се повлачење ради промишљања о задатку који треба да реше, тј. да би могли да раде на миру.

Ритуали

Ритуали су облик структурирања времена током којег је свим укљученима познато шта ће се догодити, то је врста програмиране друштвене интеракције. Трансакције су формализоване и немају посебан интензитет. Ритуали дају чврстину друштвеним структурама и дају осећање припадности учесницима.

У школи, ритуали би били правила понашања у школи, одељењу, раду наставника са ђацима, примена мера заштите на раду током практичне наставе или наставе у предузећу. Потребно је да наставници доследно инсистирају на поштовању ових правила. Како је у питању предвидив образац понашања, ученици се осећају безбедно током спровођења истих јер тачно знају шта могу да очекују.

Разоноде

Разонода је лагана забава која има за циљ да људима који нису блиски буде пријатно у међусобној комуникацији. Одвија се на начин који је познат али је садржај мање

програмиран него код ритуала. Обично је то лака површна конверзација о необавезним темама. Омиљене разоноде су: *време, данашњи млади, мушкарцима аутомобили, спорт, политика/чари, женама шопинг, мода, деца*. Током разонода, углавном се ћаска, ништа се конкретно не догађа.

У школи, најчешћа разонода ученика на часу је ћаскање о темама које немају везе са градивом и ометање наставе. Понекад се то може искористити за упознавање ученика или за наставу (нпр. на часу енглеског да се ћаска на енглеском, на часу ликовог да ученици представе цртежом то о чему причају на часу).

Рад

Рад је активност усмерена ка дефинисаном циљу и, као таква, подразумева уношење реда и улагање напора. Не подразумева само обављање посла на радном месту, већ сваку активност усмерену ка неком конкретном циљу. То може бити и бављење хобијем, обични свакодневни, кућни послови и сл.

Рад у школи подразумева све сврсисходне активности које воде постизању исхода, развијању компетенција, васпитавању, остваривању програма.

Игре

Игре постоје несвесне и свесне односно манипулативне. У питању су психолошке „игре“. То су ситуације када се психолошка и социјална (вербално изречена) порука не подударају. Карактеристика је да се учесници осећају лоше на крају конверзације. Најчешће су последица неадекватних стратегија из детињства које су тада биле делотворне. Особа се не усуђује директно да тражи шта жели него манипулише да би то добила. Степен психолошког ризика је висок.

У школи, најчешће „игре“ међу ученицима су узнемиравање, насиље и сл., а у односу наставника и ученика разна ученичка права, дискриминација и игре Жртве, Прогониоца и Спасиоца.

Блискост

Блискост је посебна врста трајног односа који постоји између људи који су међусобно блиски. Блискост подразумева „Ја вредим, ти вредиш“ животну позицију. Подразумева познавање друге особе, као и поштовање, прихватање, везивање, отвореност, саосећајност, оданост, солидарност. Људски капацитет за блискост је релативно мали. Психолошки ризик је изузетно висок. У блискости нема скривених порука – социјални и психолошки ниво се подударају. То је искрен однос на релацији Дете – Дете. Избегавање блискости води у „Игре“.

Блискост у школи подразумева искреност и отвореност свих актера школског живота, похваљивање, конструктивну критику, спремност ученика да се исповеди наставнику.

Уколико ученици нису ангажовани у раду, они ће структурирати своје време на неки од начина који не воде осварењу школских циљева. Због тога наставници треба стално да имају на уму да:

- Ученици не воле да губе време
- Ученици треба да знају шта раде и зашто то раде
- Са ученицима треба делити циљеве и предвиђене резултате учења.

ИНКЛУЗИВНО ОБРАЗОВАЊЕ И ТЕШКОЋЕ У УЧЕЊУ

ТИПОВИ ТЕШКОЋА У УЧЕЊУ

ТЕШКОЋА	ОБЛАСТ УЧЕЊА	ПРОБЛЕМ
Дислексија	Читање	Читање, писање, срицање (спеловање), говор
Дисграфија	Писање	Писање руком, спеловање, организовање идеја/мисли
Дискалкулија	Математика	Решавање математичких проблема, разумевање и употреба времена и новца
Диспраксија	Моторне вештине	Координација очију – руку, равнотежа, мануелне вештине
Дисфазија/Афазија	Језик	Говорни језик, слабо разумевање прочитаног
Поремећај слушања - Auditory Processing Disorder (Слушни)	Разликовање звукова	Читање, разумевање, језик
Поремећај гледања - Visual Processing Disorder (Визуелни)	Интерпретација визуелних информација	Читање, математика, разумевање/коришћење мапа, графикона, симбола, слика

ДИСЛЕКСИЈА

Дислексија је специфична тешкоћа у учењу која погађа област читања и односи се на способност учења заснованог на језику

Знаци и симптоми:

- Чита споро и са напором
- Погрешно декодира/чита слова, поготово њихов редослед
- Показује велику разлику у разумевању прочитаног текста и истог тог текста ако му неко други прочита
- Има тешкоће у срицању
- Може да има текоће у писању руком

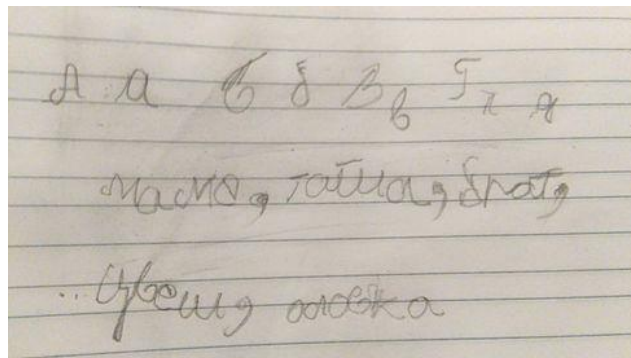
- Показује тешкоће у присећању познатих речи
- Лакше декодира „стварне“ него бесмислене речи

ДИСГРАФИЈА

Дисграфија је специфична тешкоћа у учењу која погађа способност писања руком и fine моторичке вештине.

Знаци симптоми:

- Нечитак рукопис
- Неконзистентност у писању: мешање штампаних и писаних слова, великих и малих слова, неједнака величина слова, облика или нагиба слова
- Незавршене речи или слова, испуштене речи
- Неконзистентан простор између речи или слова
- Споро пишу и преписују
- Имају тешкоће да визуализују облик слова
- Веома им је тешко да мисле и пишу у исто време = хватају белешке
- Тешко сричу слова
- Слаба просторна организација на папиру.

DISEXIA

ДИСКАЛКУЛИЈА

Дискалкулија је специфична тешкоћа у учењу која погађа способност разумевања бројева и учење математичких чињеница. Појединци могу имати низак ниво разумевања математичких симбола, боре се са памћењем и организовањем бројева, имају тешкоће у разумевању и изражавању времена или имају тешкоће у бројању.

Знаци и симптоми:

- Показују тешкоће у разумевању концепта вредности, квантитета, низа бројева, позитивних и негативних вредности, преношења и позајмљивања
- Имају тешкоће у разумевању и решавању задатака са речима
- Показују тешкоће да користе речи у решавању математичких проблема
- Показују тешкоће у употреби поступка у математичким операцијама
- Проблем им је промена новца и руковање новцем
- Имају тешкоће у разумевању разломака
- Имају тешкоће у разумевању концепта везаног за време као што су дан, седмица, месец, четвртине, годишња доба...

ДИСПРАКСИЈА

Диспраксија је поремећај који карактерише тешкоћа контроле мишића, а што проузрокује проблеме у кретању и координацији, језику и говору, а што може да утиче на учење. Често се јавља заједно са дислексијом и дискалкулијом.

Знаци и симптоми:

- Лоша равнотежа, неспретност, посртање
- Тешкоће у управљању уређајима
- Неспособност да координирају обе стране тела
- Слаба координација између очију и руку
- Слабо су у стању да се самоорганизују или организују своје ствари
- Могу бити посебно осетљиви на додир
- Могу бити узнемирени прегласном или константном буком (куцање сата, куцање оловком...)
- Могу да ломе ствари или бирају играчке које не захтевају вештину у коришћењу
- Имају тешкоће у обављању финих моторичких задатака: бојење између линија, ређање пазли, пажљиво сечење, уредно лепљење...

ПОРЕМЕЋАЈ СЛУШАЊА

Поремећај слушања је поремећај који неповољно утиче на то како мозак обрађује звук који прође кроз уво. Особе са овим поремећењем не препознају суптилне разлике између звукова у речима чак ни кад су ове гласно и јасно изговорене. Тешко им је да одреде одакле звук долази или да игноришу звуке из позадине.

Знаци и симптоми:

- Имају тешкоће у процесуирању и присећању језички (вербално) исказаних задатака, али немају проблем у интерпретацији или присећању невербалних звукова, музике и сл.
- Идеје и мисли споро обрађују и имају тешкоће да их објасне
- Погрешно сричу и погрешно изговарају звукове који слично звуче или испуштају слоге, бркају речи које слично звуче...
- Збуњује их фигуративно изражавање (метафоре, поређења...) или погрешно разумеју игре речи и шале, речи разумеју буквално
- Звуци у околини и бука им одвлаче пажњу
- Тешко им је да остану фокусирани или да памте вербалну презентацију или предавање
- Тешко им је да разумеју сложене језичке конструкције или брз говор
- Често питају „Шта“ чак и кад су чули већину онога што је речено

ПОРЕМЕЋАЈ ГЛЕДАЊА

Поремећај гледања је поремећај који утиче на разумевање информација о ономе што особа види или на способност да црта или копира. Среће се код особа које имају дисграфију или невербалне тешкоће у учењу. Може имати за последицу непостојање суптилних разлика у облицима или штампаним словима, често испуштање места, или слабу координацију између очију и руку.

Знаци и симптоми:

- Не препознају објекат или реч ако је приказан само део
- Држе оловку веома чврсто, често ломе срце графитних оловака
- Не могу да копирају/преписују прецизно и тачно
- Држе затворено једно око док раде, могу да зевају док читају
- Често губе место док читају, не знају где су стали
- Замењују слова **b** и **d**, **p** и **q**, **u** и **n**, **w** и **m**
- Напорно им је да врше „cut“ и „paste“
- Изостављају слова, могу да имају папире у нереду, слепљена слова, неодговарајући простор између речи, слова нису у реду/линији.

ПОРЕМЕЋАЈ ПАЖЊЕ (ADHD)

Поремећај пажње је поремећај који укључује хиперактивност и тешкоћу да се контролише понашање као и тешкоћу да се буде фокусиран и да се пази. Иако се не сматра тешкоћом у учењу, истраживања показују да 30 – 50% деце са поремећајем пажње имају специфичне тешкоће у учењу и да постоје два облика која могу да се мешају и чине учење изузетно проблематичним.

Знаци и симптоми:

Главне карактеристике су непажња, хиперактивност и импулсивност

Постоје 3 типа:

- Доминантно хиперактиван/импулсиван – не показује непажњу у значајној мери
- Доминантно непажњив – не показује значајније импулсивно или хиперактивно понашање
- Комбиновани – има симптоме непажњивог и хиперактивног

Знаци непажњивог ADHD:

- У школским радовима чини грешке услед непажње, превиђа детаље
- Расејан или обраћа пажњу на споредне ствари
- Има тешкоће да прати упутства
- Изгледа као да не слуша када му се неко директно обраћа
- Има тешкоће да организује задатке и своје ствари
- Често не успева да заврши задатке у школи
- Често избегава или пружа отпор да ради задатке који траже континуиран ментални напор, укључујући и домаће задатке
- Често губи домаће задатке, књиге, спортску опрему, торбу...

Знаци хиперактивног ADHD:

- Често се игра или врпољи
- Тешко му је да седи на свом месту
- Трчи и вере се кад је то непримерено
- Тешко му је да се игра у тишини
- Екстремно је нестрпљив, није у стању да сачека свој ред
- Стално изгледа као да је у „ниском старту“
- Претерано прича
- Даје одговоре и пре него што је питање постављено до краја
- Прекида и убацује су у активности, разговор других

Заједничке карактеристике ученика који имају тешкоће у учењу:

- Тешкоће у читању, писању, срицању и математици
- Тешкоће да прате инструкције или заврше задатак
- Тешкоће да изговоре или читају вишесложне речи
- Тешкоће да преписују са табле
- Тешкоће да се присете информација због проблема са меморијом
- Слабе вештине у изражавању и организовању на матерњем језику
- Ограничен речник
- Проблеми у понашању или расејаност
- Оклевање да учествују у школским активностима
- Потреба да све време буду заједно са друговима из одељења или наставником
- Раде споро или пребрзо и непажљиво
- Показују недостатак мотивације
- Имају ниско самопоштовање

КАКО ПОДУЧАВАТИ УЧЕНИКЕ СА ТЕШКОЋАМА У УЧЕЊУ

ДИСЛЕКСИЈА

- Обезбедити тихо окружење за активности као што су читање, одговарање
- Обезбедити материјал са предавања, белешке
- Не рачунати за оцену грешке у писању на предметима попут природних наука, техничких предмета, стручних предмета ... осим из језика
- Снимити своје предавање
- Користити књиге/ наставне материјале са великим штампаним словима и великим проредом
- Дозволити употребу лаптопа за писање на часу
- Користити мултисензорне методе подучавања (деловања на више чула)
- Подучавати тако да се више користи логика него памћење
- Презентовати материјал у кратким јединицама/лекцијама
- Појаснити или поједноставити писана упутства
- Давати по мање задатака ученицима који се „плаше“ велике количине задатака
- Означити најзначајније информације (фонтом, бојом, подвлачењем...)
- Користити већи фонт и простор између пасуса
- Пружити додатне практичне активности, упутства кроз игру, вршњачке активности, материјале за самокорекцију, додатне радне материјале
- Дати речник у датом контексту
- Користити уређаје за снимање. Упутства, приче и поједине лекције могу бити снимљени
- Користите помоћне технологије попут таблета, електронске читаче, програме за претварање текста у говор и говора у текст
- Користити мнемо технике да бисте помогли ученицима да запамте кључне информације
- Охрабрити ученике да користе графичке организаторе
- Нагласити дневни распоред

ДИСГРАФИЈА

- Испитивати усмено
- Дозволити коришћење уређаја за снимање гласа у току часа
- Избегавати кажњавање ученика за немаран рад
- Сугерисати употребу програма за обраду текста
- Пружити белешке или најзначајније делове лекције како би се смањила количина потребног записивања
- Смањити количину потребног преписивања са табле
- Сугерисати употребу „дршке“ за оловку или посебно дизајнираних оловака
- Дати алтернативе писаним задацима (видео или аудио запис...)

ДИСКАЛКУЛИЈА

- Дозволити рачунање помоћу прстију
- Користити дијаграме и цртане математичке концепте
- Пружити вршњачку подршку
- Сугерисати корићење оловака/мастила различитих боја за разликовање проблема у задатку или различите задатке
- Уместо речима представити проблем цртежом
- Користити уређаје за меморисање како би ученици савладали кораке математичких операција
- Користити ритам и музику док их учите математичким чињеницама и подесите кораке у подучавању према ритму
- Планирајте време за коришћење компјутера за ученике да вежбају

ПОРЕМЕЋАЈ СЛУШАЊА

- Боље показати него објашњавати
- Смањити или проредити директно усмеравање, више давати подстицај као што је „Да ли сте спремни“
- Наградити за или помоћи у дешифровању збуњујућих оралних или писаних упутстава
- Подучавати апстрактном речнику, корену речи, синонима или антонимима
- Мењати висину гласа, мењати ритам, наглашавати кључне речи
- Постављати специфична питања из онога што се подучава да би се видело да ли разумеју
- Дозволити им да размишљају 5-6 секунди пре него што одговоре

ВИЗУЕЛНО-ПЕРЦЕПТИВНИ / ВИЗУЕЛНО-МОТОРНИ ПОРЕМЕЋАЈ

- Избегавајте да оцењујете рукопис
- Дозволите ученицима да користе креативне приче
- Обезбедити алтернативу писаном оцењивању
- Сугерисати употребу „дршке“ за оловку или посебно дизајнираних оловака
- Дозволити употребу компјутера или програма за обраду текста
- Смањити број задатака који подразумевају преписивање
- Обезбедити алатке за праћење, нпр. Лењир, текст прозор...
- Користити велике штампане књиге
- Експериментисати са различитим типовима папира: графички, у пастелним бојама, рељефним линијама
- Проверити да ли постоје аудио књиге

ПОРЕМЕЋАЈ ПАЖЊЕ (ADHD)

- Ставити их да седе далеко од прозора и далеко од врата
- Давати упутства једно по једно и поновити их ако је неопходно
- Користити визуелне материјале: графиконе, слике, коришћење различитих боја
- Направите шему за хватање бележака тако да информације буду организоване онако како сте их дали
- Направити радне листове или тестове са мање задатака, давати чешће краће квизове него дугачке тестове, смањити број тестова временски ограничених
- Испивати ове ученике на начин који који њима највише одговара, орално, попуњавање празнина у тексту...
- Поделити дуготрајне задатке на мање сегменте и оценити завршетак сваког сегмента
- Прихватити закаснеле радове и давати делимичне „кредите“ за делимично урађен рад
- Означите почетак часа неким звучним сигналом
- Успостављати контакт очима са овим ученицима
- Направити листу активности везаних за лекцију и написати на табли
- На почетку часа рећи ученицима шта ће да раде и шта наставник очекује од њих и који су им тачно материјали потребни
- Давати једноставна и структурисана упутства. Користити графиконе, реквизите за показивање и друге визуелне помагаче.
- Не тражити од ових ученика да јавно изводе задатак или одговарају на питања која могу бити тешка за њих
- Сумирати кључно
- Тачно им рећи шта треба да науче и/или ураде за домаћи

АСПЕРГЕРОВ СИНДРОМ

- Користити визуелне планере за дневну рутину
- Уочљиво обележити сваку промену рутине (маркером нпр.)
- Дати директно упутство како да се оствари овај прелаз са рутинског на ново/специфично
- Користити кратке, директне и конкретне вербалне подстицаје
- Уколико ученик ради нешто неадекватно, не досађивати му питањем зашто то ради. Рећи му јасно у кратким реченицама шта треба да уради.
- Када се представљају задаци који имају више корака, направити паузу између давања упутстава између корака и сачекати да ученик схвати.
- Уколико је ученик „преплављен“, помоћи му да се смири тако што ће отићи на неко мирно и сигурно место за које сте се договорили да може да се опусти и смири за неко време
- Дати јасна очекивања и правила понашања
- Дати додатно време за руком писане задатке и размотрити могућност употребе програма за обраду текста.

СТРАТЕГИЈЕ ЗА ПОДУЧАВАЊЕ УЧЕНИКА СА ТЕШКОЋАМА У УЧЕЊУ

- Директна и јасна упутства
- Упутства како да уче
- Користити методе „корак по корак“ са коришћењем више чула
- Разбити лекције на мање делове
- Давати редовну, квалитетну поратну информацију
- Користити дијаграме, графиконе и слике које појачавају оно што је речено
- Омогућити независтан, добро осмишљен практичан рад
- Покажите шта хоћете да ученик уради (урадите то сами)
- Постављајте питања о стратегији која се користи за учење, решавање задатака и где још могу да примене ту стратегију
- Дефинисати на једноставан и јасан начин која су очекивања од ученика по питању рада у одељењу и понашања
- Детаљно представити ученицима како да користе планере и забележе датуме оцењивања
- Дати ученику којег сте питали времена да размисли о питању и да оговор
- Користите помоћна средства (технологије, програме...)
- Постављати питања на јасан начин тако да ученици могу опишу како су разумели питање
- Снимите сложеније лекције тако да ученици могу да користе снимак више пута када им је то потребно
- Имати практичне вежбе прилагођене лекцији
- Отклонити све што омета пажњу у учионици (претерану буку нпр.)
- Давати задатке у вербалној и писаној форми
- Давати логична и концизна вербална упутства и појачавати их кратким кључним речима
- Сумирати важне делове сваке презентације.

ОДЛИКЕ ИНДИВИДУАЛНОГ ОБРАЗОВНОГ ПЛАНА

Индивидуани образовни план је документ који подвлачи специфичне потребе ученика и планира методе које ће бити коришћење у подучавању тог ученика.

Кључне одлике доброг ИОП-а су:

- Посебан
- Индивидуализован
- Прави се најдуже за годину дана
- Прецизира циљеве
- Прецизира методе подучавања и врсте подршке
- Повремено се поново разматра
- Дели се са ученицима
- Дели се са родитељима или старатељима
- То је радни документ
- Осигурава да постигнути резултати буду одрживи

Кључне одлике ефективног ИОП-а су:

- Персонализован и оријентисан на ученика
- Инклузиван
- Холистички
- Кооперативан
- Присуствучан

Циљеви ИОП-а:

Циљеви ИОП-а треба да имају неке опште карактеристике попут:

- Специфични
- Мерљиви
- Реалистични
- Временски утемељени
- Користе глаголе у активном облику
- Имају значење
- Повезани су са општим курикулумом за године и разред који ученик похађа
- Базирани на провереним потребама ученика
- Начињени за конкретног ученика
- Дефинишу како ће се ради на сваком појединачном циљу
- Дефинише материјале и(ли) опрему који ће бити потребни
- Уважавају да ученика паралелно ради и на остварењу других циљева.

ПРЕВЕНЦИЈА ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА У ШКОЛИ

Вршњачко насиље је проблем са којим се заједничким снагама мора борити цело друштво, школа и родитељи. Веома је важно осмишљавање превентивних активности у циљу спречавања појаве вршњачког насиља које може имати веома велике последице на појединца али и на друштво у целини. Феномен вршњачког насиља је потребно веома озбиљно схватити и никако га не смемо потценити.

Дефиниција вршњачког насиља

Енглески израз „bullying“ настао је од појма "мобинг" што представља јак и масован напад. Заправо вршњачко насиље је „мобинг“ који се врши међу вршњацима. У етологији то указује на агресивно понашање чопора према изолованој животињи, која је искључена из заједнице, нападнута, а такво стање може често довести и до смрти. У складу са тим, када појединац удари другог то није толики проблем као када постоји утицај од стране групе вршњака.

Највећи проблем може представљати то што насиље може бити подцењено од стране породице. Такође, феномен вршњачког насиља у школи често је подцењен од стране наставника, а у питању је феномен који би могао створити највише проблема у креирању пријатне атмосфере за рад и учење у школи.

Деца и адолесценти се понашају насилно и вређају друге а то одрасли не доживљавају увек као нешто озбиљно.

Морамо бити веома осетљиви у анализи ових ситуација, не само за добробит жртава и насилника, већ и због наставника, који би могли сносити озбиљне последице не само због неадекватног управљања догађајима, већ и због могућих озбиљних последица, могу сносити и одређене правне последице због пропуштања чињења и спречавања насиља у школи.

Наставници морају знати да вршњачко насиље нема никакве везе са духовитошћу (мангуплуком) или иронијом. То је насилни и криминални феномен. Не треба никако потценити овај феномен и сматрати га погрешно игром или забавом. Због тога је важно рано интервенисати, чим се чује први аларм, да бисмо пронашли одговарајуће стратегије интервенције како би помогли свим укљученим странама, како жртви, тако и насилнику.

У складу са тим, потребно је обратити пажњу на:

- Насилника
- Жртву/е
- Групе из одељења/школе
- Наставнике

Битни елементи вршњачког насиља

Постоје три елемента препознатљива у вршњачком насиљу:

- да постоји намера- агресивно понашање- дешава се са намером;

- систематичност – акт агресије се дешава више пута у одређеном временском периоду;
- неједнакост у моћи- између укључених страна насилника и жртве постоји разлика у моћи насилник је физички јачи, већи. Такође, утицај има и величина групе, група прети појединцу, жртва има тешкоће да се заштити, осећа се немоћном.

Типови насиља

Постоје неколико типова насиља и то:

- директно – примена физичке снаге, шутирање, гурање, ударање, чупање итд.
- вербално – вређање, претње, дуготрајно исмејавање, коментарисање физичког изгледа, подцењивање. Намера починиоца насиља је да друге понизи, то се може манифестовати кроз узимање одеће, узимање ужине, отимање новца, вређање итд.
- индиректно – подстицање других да уради нешто лоше жртви, да причају лоше о жртви, да говоре лажи, измишљотине. Последица тога је да се жртва поврлачи, креће изолација, други неће да се друже са њом, јавља се дискриминација. Жртва се осећа одбачено, усамљено.
- сајбер насиље – формирају групе на фејсбуку, инстаграму са циљем да би се неко исмевао, омаловажавао, постављају се слике жртве, снимци насиља које опет имају за циљ да се жртва изложи исмевању, а последица тога опет може да буде изолација. Жртва се осећа усамљено, незаштићено, њено самопоуздање је веома ниско. Све то доводи до тога да жртва не долази у школу јер не може да поднесе притисак. Последице могу бити и веома озбиљне.

Раније се насиље дешавало само у школи, жртва се осећала сигурно код куће. Сада када је дошло до појаве сајбер насиља, жртва се више нигде не осећа сигурно, насиље је присутно и код куће, захваљујући друштвеним мрежама. Притисак је много већи и константан. Психолошки притисак на жртву је веома велик и често неподношљив.

Веома је важно информисати ученике о томе да је дељење електронског материјала на којима се види вршење насиља/ психичког и физичког води се као кривично дело. Битно је информисати ученике да је одговорност и на онима који гледају такав материјал, коментаришу, подржавају, деле.

Учесници насиља

- агресор - неко ко активно покреће иницијативу и акт насиља- одлучује се да начини насиље; одлика булизма је да постоји намера.
- помоћник – неко ко је агресору близак, његов следбеник, друг. На пример то може бити неко ко држи жртву да би је насилник ударао. Занимљиво је то да насилник увек има неког ко га подржава.
- подршка – навијачи- подстичу да насилник настави са насиљем или да га још више појача. Бодре насилника да појача насиље „ Ајде можеш ти то боље, удари га јаче“.
- заштитник покушава да спречи насиље, да заштити жртву, да је теши, брине о њој.

- гледаоци не раде ништа, само посматрају.
- жртва онај ко трпи насиље.

Нема насиља без гледалаца. Насиље се управо и дешава због гледалаца. Ово је веома значајна информација због превентивног и интервентног рада са ученицима у циљу сузбијања појаве и насилног понашања.

Често се поставља питање због чега је нека особа насилна. То зависи од низа фактора. На појаву насиља може утицати то да насилник може имати неки поремећај понашања (нпр. АДХД).

Такође, уколико је породична клима недовољно афективна, родитељи не показују емоције према деци или је породица нестабилна.

Претерана строгост и изложеност насилном моделу понашања, употреба физичких казни као искључиви облик управљања родитељском моћи, доводи дете до интернализације агресије.

Прекомерна пермисивност према детету које се агресивно понаша према браћи и сестрама и вршњацима може допринети да се овакво понашање сматра за "нормално". На основу свега наведеног можемо закључити да је утицај породице на појаву насилног понашања од пресудног значаја.

Утицај породице на појаву агресивног понашања

Често се дешава да у породици која треба да буде снага креће модул понашања насиља. Често се дешава да је дете жртва насиља у породици, да трпи насиље, да види насиље. Такође, на појаву насилног понашања код деце може утицати и то да родитељи дете кажњавају за сваку ситницу или га уопште не кажњавају.

Уколико је дете живи у породици са насилним родитељима врло велика је вероватноћа да ће и оно бити насилно јер бес се преноси са родитеља на децу.

Такође, у случају да су родитељи детета пермисивни- да не осуђују непримерено понашање, подстичу агресивно понашање, подстичу га да се туче, како би ојачало у том случају се такође код детета развија агресија.

Недовољна посвећеност детету је такође од великог значаја за појаву агресивности код деце. Наиме, већа је вероватноћа да неко постане насилан уколико родитељи не знају где се дете налази, шта ради, како проводи време, не брину о њему. Из тог разлога веома је важно постављање правила у породици. Када родитељ постави границе у понашању детета, дете се осећа сигурно у оквиру тих граница, када тога нема дете осећа несигурност. Такође, границе се мењају са одрастањем детета. Не могу важити иста правила и постављене границе када је дете мало и у периоду пубертета. У том периоду родитељи треба да дефинишу нове границе, нове оквире у којима дете може да се креће у складу са његовим узрастом.

Посебан проблем се јавља у породицама у којима не постоје никаква правила, у којима родитељи нису поставили јасне границе деци. Уколико децу питате за правила, они ће вам рећи да немају потребу за тим, али дете без икаквих ограничења се плаши, не осећа се сигурно, осећа да би могло да се изгуби.

У складу са тим, веома је важно да свако треба да остане у својој улози, родитељ треба да буде родитељ а не пријатељ, јер је тако дете сигурније.

Такође, на појаву агресивности могу утицати и нарушени односи у породици и лоши социоекономски услови у којима дете одраста. Незапосленост родитеља, недостатак материјалних средстава, немогућност обезбеђивања основних услова за живот ствара стрес код родитеља а и код деце. Такође, презапосленост родитеља често утиче на отуђеност од деце, родитељи не знају где је дете, како проводи време, чиме се бави.

Психолошки профил насилника

Личност насилника је у суштини крхка: она се заснива на изражавању моћи кроз надвладавање оних који су виђени као слаби. Он је навикао да мери свој успех само на количини доминације коју може да примени на друге. У основи нападач је слаба, несигурна особа.

Често се поставља питање зашто би неко гледао да нанесе бол другом, шта је мотив насилног понашања?

Када неко нема самопоуздање- очекује да се појави особа која ће подићи његово самопоуздање. Циљ је да се други / жртва спусти понизи, на тај начин се подиже самопоуздање.

Деци је тешко да препознају осећања, већина деце би рекла да је неко понаша лоше јер је зао, деца не би могла да кажу да је тужан јер се то не види. Међутим, нападач у основи много пати, не задовољан је нечим. Булиста то је најслабија особа, неће одабрати јачег од себе, већ слабијег, има потребу да се осети јако и да развије своје самопоуздање.

Психолошки профил жртве

- Жртва је обично анксиозна и несигурна, осетљива, мирна.
- Често пати од ниског самопоштовања и има негативно мишљење о себи и својој ситуацији.
- Овај анксиозно-подређени модел код мушкараца је често повезан са физичком слабошћу, тај модел је појачан трпљењем злостављања.
- Жртва нема способност да се избори са ситуацијом, или то покушава да уради на неделотворан начин. У школи је често усамљена, стоји сама на одморима, не комуницира са другима.
- Другима делује несигурно, неспособно да одговори на увреде које јој се упућују. Такође, поновљена агесија само погоршава ову представу коју има о себи као недовољно способној.
- Не исповеда/поверава се другима.
- Не разговара са родитељима (зато је изабран).
- Жртва понекад трпи насиље јер не жели да буде сам- зато пушта да се други шале, нападају га да не би био сам, да би био у друштву.

Како препознати жртву

- Жртва се препознаје јер почиње да ради нове ствари (не жели да иде у школу, има главобоље, болове у стомаку итд.)
- Види се из физичког изгледа, ситнија, слабија, држање тела...

Насилно понашање има следеће ефекте на жртву: несамопоуздање, анксиозност, депресија, нелагодност, неповерење у одрасле и, у тешким случајевима, чак и самоубиство.

Жртва је анксиозна, инфериорна, осећајна, има ниско самопоштовање, негативно мишљење о себи и својој ситуацију, има осећај да је лоша, да је учинила нешто лоше. Булизам још више подстиче самопоуздање. Булиста схвата да жртва нема и неће имати заштиту и из тог разлога бира жртву.

Превентивне активности

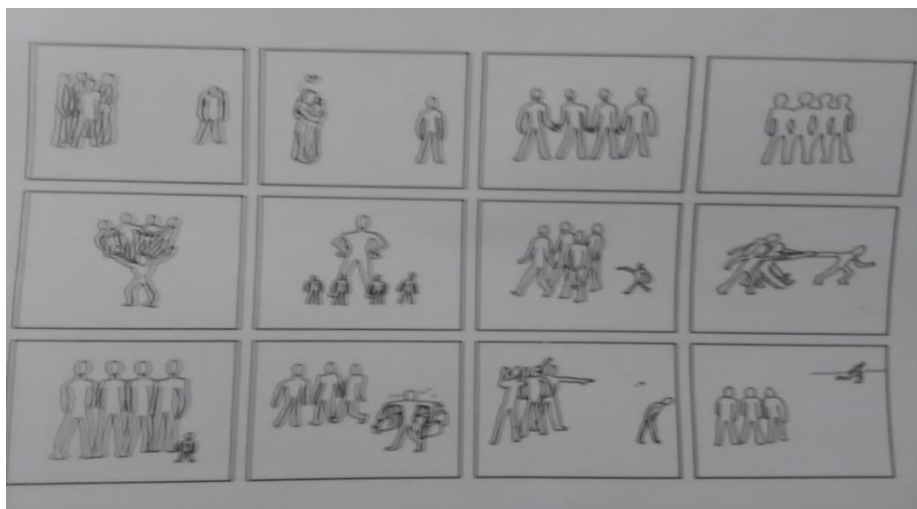
Сама интервенција не смањују булизам- потребно је радити у друштву, групи са појединцима. У складу са тим, најважније је превентивно деловати, пре него што се насиље догоди. Радити са целим одељењем, са целом школом, да се поведу разговори у циљу развијања емпатичности, саосећајности. У ту сврху могу се користити видео снимци, игре, најбоље је радити на томе да деца препознају емоције, да се ставе у ситуацију оног другог.

У ту сврху предлажемо коришћење кратког видеа на часу одељењске заједнице:

Одгледа се видео <https://www.youtube.com/watch?v=8hgNwjTLMRw>, а после тога се води разговор о томе шта су видели, анализирају се емоције ликова, пре свега главног лика, његове особине, однос према другима, разлози због којих неко постаје насилан.

Циљ је препознавање емоција других, али и схватање да и насилник има емоције, да постоје особе или ствари које му могу бити важне, као и да постоје начини на које неко може да постане бољи и промени своје понашање и однос према другима. Ученици могу да дају предлоге и да упореде садржај овог кратког филма са догађајима и искуствима из свог живота.

Такође, у циљу превенције насилног понашања у школи, на часовима одељењске заједнице могу се користити и слике који представљају односе ученика у групи. Наиме, ученици треба да изаберу слику која представља односе у њиховом одељењу. На основу анализе изабраних слика може се такође уочити уколико поједини ученици имају неки проблем, нису довољно прихваћени од стране групе, изоловани су, одбачени. Ове слике могу бити значајне одељењском старешини у циљу снимања ситуације и увиђања односа у одељењу.

„Односи у одељењу“

Како интервенисати

- Интервенција у односу на жртву- потребно је помоћи жртви- схватити како се осећа.
- Интервенција у односу на насилника (без тога нема смањења вршњачког насиља, насилник ће само наћи нову жртву).
- Програм дугорочне интервенције превентивне природе, усмерен на разред, групу, одељење, боља ако је на нивоу школе.
- Интервенција која подстиче дијалог, бољу свест о сопственим мислима, емоцијама и акцијама.
- Не постоје казне које дефинитивно обесхрабрују насилника.
- Ригорозно поштовање правила: ово је сигнал за остале и осећају се заштићенијим.
- Вршњачко насиље постоји јер постоје гледаоци, због тога је потребно радити са свим ученицима.
- Оно што обесхрабрује насилника је да зна да неће бити посматрача и солидарности са насилником.
- Веома је важно да сви стану у одбрану жртве и не покажу солидарност са насилником - булизам постоји због посматрача- због тога је важно да се ради у групи- уколико гледалац постане заштитник- онда ће булиста да осети да нема подршку, неће имати толику сигурност.

С обзиром на то да поново истичемо да насиље постоји због посматрача веома је важно да се насиље осуди и да насилник постане прави губитник. У складу са тим на часовима одељењског старешине може се користити кратак филм „Насилник је прави

губитник.“ Кроз разговор ученици имају прилику да анализирају ликове, односе и да уоче праве вредности које треба развијати и поштовати.

Едукативно - психолошка интервенција

Важно је схватити емоције, разумети шта се другоме дешава али то је доста тешко. Посебно је важно радити на развоју самопоштовања жртве, развити њене позитивне стране и склоности, интересовања, похватили успех који постиже.

Такође, веома је важно слушати емоције свих учесника у насиљу. Учити ученике саосећању, развијати емпатију код њих. Посебан проблем представља то што они који су булисти немају емпатију- имају озбиљне потешкоће јер не могу да разумеју како је другима, не могу да се ставе у улогу другог и како би се они осећали у тој улози. Емпатија се може развијати – школа има задатак да је развија. Ако васпитавамо децу да буду емпатични они ће разумети када и како њихово понашање повређују друге.

Ту је веома важна улога школе и свих запослених, наставника, стручне службе, ученика директора, домара, теткица. Веома велику улогу треба да имају и медији који треба да подстичу и промовишу позитивне вредности а осуђују насилно понашање.

У циљу развијања емпатије код ученика на часовима одељењске заједнице може се користити кратки филм „Other pair”.

Веома је важно да када се појави насиље наставници реагују јер ако наставник не препозна и не одреагује, нико се неће осећати сигурно. Са ученицима је потребно градити однос поверења. У складу са тим, потребно им омогућити да пријаве насилно понашање, а да при томе не угрожавају себе. У ту сврху могу се користити кутије које могу бити постављене у холу школе и у које ученици могу да убаце цедуљу са конкретним питањем, да дају неке предлоге, сугестије, пријаве неке потешкоће које могу бити везане и за појаву насиља у школи. На овакав начин се можда ученик лакше отвори и стекне поверење да и даље настави са тражењем подршке и помоћи у решавању проблема који има.

МЕЂУКУЛТУРНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ

Међукултурне компетенције су вештине и знања која омогућавају сналажење у ситуацијама у којима су присутни припадници различитих култура и њихове карактеристике. Култура, у овом контексту, представља свеукупност духовних вредности неке групе људи (без обзира на величину те групе, нпр: народ, нација, породица, школола, одељење и др.)

Међукултурне компетенције сматрају се неопходним у ситуацијама такозваног међукултурног преклапања у којима се сусрећу и међусобно комуницирају особе из различитих култура. Те културне разлике су изражене у специфичним правилима комуникације, као што су интерпретација и понашање. Стога, интеракција на међукултурном нивоу укључује опасност од могућег неспоразума или недостатка разумевања.

Међукултуралну интеракцију карактерише чињеница да се већ познати обрасци комуникације и интерпретације, присутни у првобитној средини, не могу применити са сигурношћу. Зато је развијање међукултурних компетенција, и посебно комуникације на међукултурном нивоу изузетно значајно.

Важно је нагласити да различите културе нису само оне које се развијају на великој географској удаљености, већ различите културе постоје на мико-новоу јер се групе људи разликују по својим обичајима, навикама и начину размишљања. Свака породица, одељење или друга група је култура за себе и има своје облике понашања који се могу у већој или мањој мери разликовати од других. Сваки појединац треба да буде свестан могућег постојана међукултурних разлика у свакодневном животу.

Одсуство међукултурних компетенција

Последице недостатка међукултурних компетенција су бројне, а овом приликом биће прокоментарисано неколико – стереотипи, предрасуде и дискриминација. То су повезани, али ипак различити концепти.

Стереотипи се сматрају когнитивном компонентом и често се јављају несвесно.

Предрасуда је афективна компонента стереотипа.

Дискриминација је једна од бихејвиоралних компоненти предрасудне реакције.

У овом трослојном погледу интергрупних ставова, стереотипи рефлектују очекивања и уверења о карактеристикама чланова група које су перципирају као другачије од сопствене; предрасуде представљају емоционални одговор; дискриминација се односи на понашање.

Стереотипи

Стереотип представља уједначен, увек исти поступак, баналност, шаблон. У друштвеној психологији стереотип је мишљење које може бити усвојено о посебним типовима појединаца или одређеним начинима понашања. Оваква мишљења могу а не морају одговарати реалности.

Стереотипи су лак начин да се да̂ идентитет групи људи без размишљања о индивидуалним карактеристикама. Једноставно је судити о другима без размишљања о њима. Зато, боље је избегавати коришћење стереотипа, претпоставки и осуда заснованих на сличностима.

Примери стереотипа:

- Сви политичари мисле само о личној добити и користима.
- Ако неко носи одећу црне боје, он је члан рок бенда, депресиван или се дрогира.
- Девојке једино брину о физичком изгледу.
- Деца не воле здраву храну.
- Само изузетно мршаве девојке могу бити манекенке.
- Сви Азијати су генијалци.
- Сви Индијци су веома духовни.
- Сви Латин-Американци добро плешу.
- Сви Белци су успешни.
- Французи су романтични.
- Пироћанци су шкртице.
- Црногорци су лењи.
- Жене воле шминку.
- Жене воле модне часописе.
- Жене нису добри возачи.
- Жене увек превише причају телефоном.
- Мушкарци су јачи и агресивнији.
- Мушкарци су бољи у спорту.
- Мушкарци мрзе читање књига.
- Мушкарци воле аутомобиле.
- Радно место мушкараца је углавном неуредно.

Предрасуде

Предрасуда представља став који чини неку особу склону да мисли, осећа, перципира и делује на позитивне или неповољне начине према некој групи или појединим члановима те групе. Предрасуда има значење устаљеног или унапред донешеног мишљења односно представља стереотипни став који је заснован на недоказаним тврдњама о припадницима других религија, нација, пола, вера и слично. То су неоправдане, претеране генерализације.

Најчешће се предрасуде стичу још од најранијег узраста, од непосредног окружења. Зато је важно да наставници разговарају са ученицима о предрасудама и раде на спречавању формирања таквих ставова.

Дискриминација

Стереотипи и предрасуде лако могу да доведу до дискриминације. Дискриминација је неједнако поступање, неравноправност у третирању ствари, појединаца или група.

(а) *Директна дискриминација* настаје када је једна особа, у истим ситуацијама, третирана лошије, од неке друге особе, на основу расне или етничке припадности.

(б) *Индиректна дискриминација* настаје када очигледно неутрална мера, критеријум или ситуација доводи људе неке расне или етничке групе у одређени неповољан положај у поређењу са другима, осим ако је та мера, критеријум или ситуација објективно оправдана легитимним циљем а средства за постизање циља су прикладна и неопходна.

Ксенофобија

Термин ксенофобија потиче од грчких речи *xenos* – непознат и *phobos* - страх, тако да је основно значење страх од странаца, међутим, чешће се користи да опише мржњу или одбојност. Ксенофобија обухвата вишеструке аспекте предрасуда и може бити заснована на расној, религиозној, етничкој, културној или националној дискриминацији. То је озбиљна аверзија према странцима, непознаницима, њиховим политикама и културама. Ксенофобични ставови и ксенофобично понашање су често изазвани страхом да су странци претња за локалну заједницу или национални идентитет. Људи са ксенофобичним ставовима често желе да осигурају „неупрљаност“ своје сопствене културе или нације.

Често се термин ксенофобија поистовећује са термином расизам, ипак они су различити тако што је један прецизнији. Док расизам дефинише предрасуде засноване на етничкој припадности, пореклу или раси, ксенофобија покрива било који страх или мржњу који су у вези са појединцем или групом другачијим од ксенофобичне особе.

Расизам је образац понашања који узрокује да појединац или друштво дискриминишу особе друге расе или етничке/друштвене групе које расисти сматрају инфериорним. Ова врста понашање може да иде од експлицитног расизма (нпр. писани, усмени или графички) до имплицитног. Расизам може да укључи и физичко насиље против чланова циљане групе.

МИГРАНТИ

Миграција људи представља њихово пресељење са једног места на друго са намером да привремено или за стално остану на новој локацији. Пресељење је обично на великим удаљеностима, из једне државе у другу, али унутрашње миграције су такође присутне.

У зависности из које перспективе се посматра, мигрант се прецизније може одредити као емигрант или имигрант. *Емигрант* је особа која је напустила своју земљу, исељеник; *имигрант* је странац који се стално настанио у некој земљи, досељеник.

Уједињене нације процениле су да је током 2017. године било око 258 милиона међународних миграната од којих је 14% деце.² Од укупног броја 57% људи је имигрирало у развијене земље, а 43% у земље у развоју.

Разлози миграција

Постоји више разлога зашто људи мигрирају у другу државу, а већина се може сврстати у потребу/жељу за бољим условима живота (економским, социјалним, здравственим, безбедносним). Према истраживању из 2015. године, 66 милиона људи имало је намеру да се у скоријој будућности трајно пресели у другу државу.

Врсте миграција

Често се прави разлика између добровољног и недобровољног миграција; или између избегавања политичког конфликта или природне катастрофе (избеглица), са једне стране, и економских и радних миграција, са друге стране. Ове разлике понекад су субјективне и тешко их је раздвојити, јер су мотиви за миграције често повезани. Током 2017. године око 25,4 милиона људи је класификовано као избеглице, а трендови су да ће и даље прилив расти.

Запослење миграната

Мигранти су користан извор радне снаге. Они често раде послове које домаће становништво нерадо обавља, или попуњавају празнине на тржишту рада. Они доприносе смањеној незапослености у земљи порекла, а шаљући новац породицама у својој земљи доприносе и повећању њеног националног дохотка и јачању домаће валуте. Током 2017. године емигранти из држава у развоју су у своје земље послали 466 милијарди долара, што је три пута већи износ од званичне помоћи за њихов развој.

Још увек се догађа да у неким земљама део послова које преузимају мигранти припада сивој економији, нису званично регистровани. Стога, земља која је примила мигранте губи приходе од пореза и доприноса социјалног осигурања, а мигранти губе део својих права као радници.

Питање избеглица ја данас велики проблем у Европи. То је углавном због њиховог великог броја, начина на који пристижу, ризику којим су изложени током поутовања,

---

² Овај податак, као и остали статистички подаци у овом поглављу, преузет је из „Извештаја о међународним миграцијама у 2017 години“, који су објавиле Уједињене нације 2018. године. Извештај је преузте дана 12.4. 2019. са интернет странице <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/index.asp>

тешкоћа у проналажењу смештаја и запослења, непознавања неког од европски језика, њиховог равномерног распоређивања у све државе Европе.

Трговина људима

Мигранти обе врсте – економски и избеглице – често су жртве трговине људима и подносе нељудске услове приликом преласка граница, уз забележене хиљаде жртава.

Трговина људима је озбиљан злочин и тешко нарушавање људских права. Сваке године хиљаде људи постану жртве. Готово свака држава на свету је погођена трговином људима, било да је земља порекла, транспорта или дестинација жртава. Сматра се да је трговина људима сада трећи најисплатљивији нелегални извор прихода, после трговине дрогом и оружјем. Током 2016. године било је око 2,5 милиона нелегалних миграната; а 25 милиона људи било жртва принудног рада, од чега 5 милиона ван своје земље.

Културни шок

Културни шок је појава са којом се мигранти често сусрећу. То је термин који се користи да опише анксиозност коју људи имају када долазе у контакт са новим окружењем, различитим од њиховог уобичајеног, као што је боравак у страниј земљи. Природно је да на почетку људима буде тешко да се прилагоде новој држави, јер не знају језик, не знају шта је прикладно а шта није. То је веома лично искуство и утиче на појединца на различите начине. Чланови једне породице могу искусити културни шок у различито време, што може да изазове отпор или конфликт међу супружницима, или између родитеља и деце.

Ученици-мигранти у нашој школи

За младе мигранте чест је проблем и укључивање у образовни систем државе у коју су дошли. Са друге стране, прихватање миграната за ученике домаћине, такође, може бити изазов. Треба подстаћи и домаће ученике и новопридошле на прихватање различитости.

Како помоћи ученицима да поштују и прихвате различитости – савети за наставнике

Објасните ученицима да разлике нису лоша, већ позитивна појава. Потребно је поштовати и прихватити различитост – споља смо различити, али изнутра слични јер имамо осећања која могу бити повређена.

- Подстичите ученике да приватите своје разлике – наше разлике су оно што нас чини јединственим; не можемо контролисати оно што људи мисле или говоре, оно што можемо да променмо јесте начин на који реагујемо на то. („Оно због чега сте другачији, чини вас лепим.“)
- Користите различитости као прилику за учење о другим културама: навикама, обичајима, начину одевања, храни итд.
- Дајте ученицима прилику да истражују о различитим културама, нпр. о култури из које је други ученик, и потом разговарајте о томе.
- Преобликујте и објасните одређене појаве на позитиван начин. На пример, објашњење за стереотип „девојке са ферецама су чудне“ би могло да буде да оне

нису чудна, већ је нама чудан предмет који носе, а према њиховој вери он им чува главу од негативне енергије. Ми носимо капе и шешире да бисмо заштитили главу, а њима то може да буде чудно. Или, уколико је нови ученик дошао из другог дела наше земље треба објаснити да његов акценат, који је нама чудан, користе сви људи из те географске области, без обзира на економски, друштвени или образовни статус.

Модификовани Колбов стил учења

Када нов ученик-мигрант дође у нашу школу потребно је да знамо који је његов стил учења. Ово је потребно знати за све ученике, без обзира на порекло, међутим, мигранти су посебно осетљива категорија (збор емоционалног, породичног и здравственог статуса, и лошег знања језика) и познавање њиховог стила учења може нам помоћи у начину на који ћемо му представити градиво.

Познату класификацију стилова учења Дејвида Колба (енгл. David Kolb) модификовала су два стручњака за менаџмент – Питер Хани и Алан Мамфорд (енгл. Peter Honey, Alan Mumford). Према њиховој подели људи се, према свом стилу учења, могу сврстати у једну од следећих група: активисти, рефлексивисти, теоретичари и прагматичари.

Активисти воле нова искустава. Они су „отвореног ума“, нису скептици. Имају склоности да буду ентузијастични у свему што је ново. Њихова филозофија је „Пробаћу све једанпут“. Прво учине нешто, па потом размишљају о последицама. Проблеме решавају брејнстормингом („олујом идеја“). Воле изазове нових искустава али се досађују са процесом имплементације.

Рефлексивисти воле да се повуку, да размисле о искуству и осматре га са више аспеката. Они прикупе све доступне податке и темељно размисле о њима пре доношења закључка. Систематично сакупљање и анализа података о искуствима и догађајима је оно што се рачуна, стога они покушавају да одложе доношење коначне одлуке што је више могуће. Њихова филозофија је бити опрезан. Њихови поступци су део шире слике која обухвата прошлост и садашњост; укључује њихова запажања, као и запажања других људи.

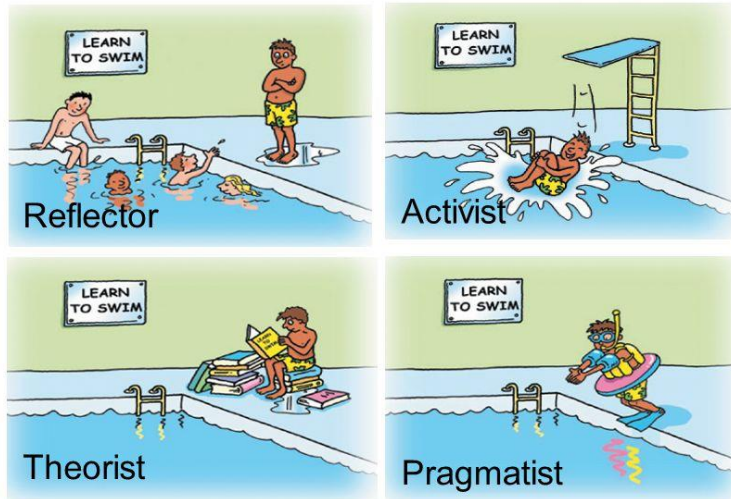
Теоретичари прилагођавају и обједињују запажања у сложене али логичне теорије. Они размишљају о проблемима корак по корак, на логичан начин. Они настоје да буду перфекционисти. Воле да анализирају и врше синтезу. Они воле претпоставке, принципе, теорије, моделе и системско размишљање. Њихова филозофија цени рационалност и логику. Ако је нешто логично то је добро. Питања која често постављају су: Да ли то има смисла? Како се то уклапа са овим? Које су основне претпоставке? Они настоје да буду аналитични и посвећени рационалном објективизму. Њихов начин решавања проблема је доследно логичан. То је њихов концепт и стриктно одбијају све што се не уклапа у тај концепт. Воле да буду сигурни, осећају се непријатно када се користи субјективно расуђивање, латерално размишљање и све што је површно.

Прагматичари су ентузијастични да испробавају нове идеје, теорије и технике и виде да ли функционишу у пракси. Они увек траже нове идеје и користе прилику да експериментишу са новинама. Они желе да примене сваку нову идеју. Воле да иду у корак са стварима и раде брзо и сигурно на идејама које их привлаче. Често су нестрпљиви у дугачким расправама. Они су есенцијално практични, воле да доносе практичне одлуке и

решавају проблеме. Проблеме виде као изазов. Њихова филозофија је: „ујек постоји бољи начин“ и „ако ради, добро је“.

Different learning styles...

РЕШАВАЊЕ МЕЂУКУЛТУРНИХ КОНФЛИКАТА

ТЕХНИКЕ ЗА РЕШАВАЊЕ ПРОБЛЕМА

У свакодневном животу сусрећемо се са различитим проблемима. Морамо знати да не постоји најбоље решење. Ипак морамо да пратимо одређене кораке како бисмо били сигурни да смо нашли задовољавајуће решење.

Без обзира на природу проблема, основни део је проналажење начина да се проблем речи.

Сваки проблем има две компоненте – *циљ* и *препреку* (На пример, циљ: треба ми нови аутомобил, препрека: немам довољно новца да га купим).

Постоје појединачни проблеми и комплексни проблеми, а понекад можемо имати појединачан проблем са више подпроблема.

Издвојена су три основна корака у решавању проблема:

Формулација је процес разумевања природе проблема.

Разматрање је процес одређивања и одабира могућег решења.

Имплементација је процес реализације решења за које се верује да је најисправније.

Прва фаза решавања проблема је јасно разумевање разлога проблема. То може бити најтежи део. Лако је изоставити, игнорисати или потценити информацију која може да обезбеди знаке постојања проблема. Дефинишите проблем не само да би био разумљив вама, већ и да би комуницирали са другим људима.

Када имате комплексан проблем, пробајте да пронађете чињенице и анализирајте структуру проблема.

Дефинисати проблем:

Шта је заправо проблем?

Ко је укључен?

Има ли ограничења?

Да ли су та ограничења стварна или само у нашим умовима?

Који параметри утичу на проблем?

Ово значи да треба добро да размислимо о свим факторима који су повезани са проблемом.

Осмислити алтернативно решење

Осмислити што већи број алтернативних решења. То је креативан посао. Ту је циљ квантитет, не квалитет. Чак и „најоткаченија“ и најсмешнија решења не треба да буду одбачена. Када се одлуке доносе у групи, могућа решења треба рећи наглас и записати, ако је могуће на табли или на флипчарт папиру да би свима било видљиво.

Нереално решење може водити неком алтернативном решењу. Оваква активност се обично назива брејнсторминг. Траје 20 – 30 минута. Евалуирајте могућа решења. Испитајте

решења предложена у претходном кораку. Испитивање укључује разматрање потребних ресурса, расположивих ресурса, актера, ограничења, предности, недостатака за свако од могућих решења.

Решење које изаберемо може бити спој више предложених решења.

Ко је укључен у процес имплементације

Размислите кога да укључите у имплементацију решења и који аргументи су вам потребни да бисте те сараднике укључили.

Пренесите свој ентузијазам на све људе који су укључени, охрабрите их и инспиришите.

Вин-вин стратегија

У свакодневном животу уобичајено је да када се доносе одлуке, а укључене су две стране, може доћи до несугласица. Те несугласице, у неким случајевима, могу довести до конфликта. Конфликт може бити штетан, али може и утицати на обе стране да постигну више и нађу решење које ће бити синтеза различитих мишљења. У многим случајевима конфликт је резултат лошег понашања, а не потпуно супротних мишљења.

Фактори који могу имати важну улогу у конфликтима су:

- намера друге стране да профитира на наш рачун;
- разлика у моћи две стране;
- недостатак времена;
- спољашњи фактори који утичу на особу да буде нервозна или агресивна.

Кључ за проналажење решења је да људи разумеју да морају да праве уступке и компромисе да би сви били на добитку. Овај начин решавања проблема се назива *вин-вин*, и настаје када обе стране имају утисак да су победиле.

Друга могућа ситуација је *вин-луз*, када неко победи на рачун другог и тада само једна страна види исход као позитиван.

Такође, постоји у *луз-луз* ситуација, када, иако је могућа вин-вин ситуација, обе стране прођу лоше (обе старне желе да победе, али обе губе).

Неопходно је да наставници објасне ученицима да је увек најбоља вин-вин ситуација – нама је у интересу да и друга страна буде задовољна. Вин-луз ситуација се неке може чинити добром, али корист од ње је краткотрајна.

УПРАВЉАЊЕ КОНФЛИКТИМА

Елементи који утичу на превенцију и решавање конфликта заснованих на различитостима, и које треба развијати су:

- 1) сарадња – ученици уче да раде заједно и изграде поверење, помажу и деле;
- 2) комуникација – ученици уче да пажљиво опажају, комуницирају прецизно и слушају;
- 3) толеранција – ученици уче да поштују и цене разлике међу људима, разумеју предрасуде и њихово функционисање;

- 4) позитиван емоционални израз – ученици уче да изразе своја осечања, нарочито љутњу и фрустрацију на начин који није агресиван или деструктиван, примењујући самоконтролу;
- 5) решавање конфликта – ученици уче вештине којима могу креативно да одговоре на конфликт у контексту афективне комуникације.

КОНФЛИКТИ У ШКОЛИ

Ако погледамо пажљивије, видећемо да су многи од конфликта у школи симптоми дубљих проблема. Ако те проблеме успемо да идентификујемо и анализирамо, можемо да развијемо стратегије које нам омогућавају да избегнемо конфликте. Разлози конфликта у учионици могу се поделити у шест катагорија.

1. Такмичарска атмосфера

Такмичарска атмосфера настаје када ученици уче да раде једни против других, уместо једни са другима. Конфликти обично настају због: себичности, недостатка вештина тимског рада, недостатка поверења у наставника или одељењску заједницу, такмичења у неадекватно време; ученици осећају обавезу да победе јер пораз негативно утиче на њихово самопоуздање.

2. Нетолерантно окружење

Нетолерантно одељење је непријатељско одељење, пуно неповерења. Често је подељено и ученици не знају како да буду партнери, толерантни или љубазни. Конфликти могу да настану због:

- формирања група и „жртврног јарца“;
- нетолеранције расних или културалних разлика;
- недостатка подршке од стране других ученика, што води усамљености и изолацији;
- љубоморе због достигнућа других ученика, њихове имовине или личних квалитета.

3. Лоша комуникација

Лоша комуникација је погодно тло за конфликт. Многи конфликти настају због неразумевања или погрешног пријема намера, осећања, потреба или дела. Лоша комуникација може довести и до конфликта када ученици:

- не знају како да ефикасно изразе своје потребе или жеље;
- не налазе простор где могу да изразе своје емоције или потребе, или се плаше да то учине;
- не слушају једни друге, не размишљају о ономе што изговарају;
- не посматрају пажљиво, не разматрају целокупну ситуацију.

4. Неадекватно изражавање емоција

Сви конфликти имају афективну компоненту. Начин на који наши ученици показују емоције има важну улогу у развоју конфликта. Конфликти могу да се повећају када ученици:

- не разумеју своја лична осећања;
- не познају неагресивне начине да изразе љутњу или фрустрацију;
- потискују свије емоције;
- немају самоконтролу.

5. Недостатак вештина за решавање конфликта

Конфликти у школи могу да ескалирају кад ученици не знају како да креативно одговоре на сукоб. Честа тенденција је да се на конфликт одговори насилно и/или ауторитативно; убеђивање је пожељније од побеђивања. Ово захтева примену креативних вештина.

6. Злоупотерба надмоћи од стране лидера

Ако наставник користи неправилно своју доминантну позицију, може доћи до великих конфликта. Као предводници у учењу морамо избегавати следеће:

- фрустрирање ученике нереалним очекивањима;
- управљање одељењем користећи нефлескибилност правила;
- прекомерно и ауторитативно коришћење моћи;
- успостављање атмосфере страха и неповерења.

Превенција конфликта у школи

Потребно је да сви наставници раде на подстицању адекватне атмосфере за превенцију конфликта у школи. У ту сврху препоручије се:

- поставити границе (јасна ограничења између прихватљивог и неприхватљивог понашања) током прве недеље, и строго их се држати током године;
- одредити ефикасна правила коегзистенције помоћу којих ће се управљати понашањем;
- одржавати однос емпатије и поверења са ученицима (усвојите позитиван став, упознајте ученике, покушајте да их разумете, сазнајте како они вас виде);
- помоћи ученицима да препознају и изразе своја осећања;
- учити ученике реципрочном односу, са посебним нагласком на узајамно поштовање (сви имају иста права и обавезе);
- упознати правила која постоје између ученика како бисмо разумели неприкладно понашање и да бисмо побољшали односе у одељењу;
- уочити подгрупе које ремете позитивне односе и преусмерити њихово деловање (издвојте их, остварите договор са њиховим вођам, спречите да се формирају такве групе).

Одређивање правила

Правила која се постављају у одељењу треба да су фер и да се сви са њима сложе. Ми треба да будемо доследни у њиховом спровођењу. Правила треба да буду:

- јасна, исказана што једноставнијим стилем;
- написана на позитиван начин (уместо: „У учионици се не прича гласно“, напишите: „У учионици се прича тихо.“);
- постављена на зид и лепо урамљена (уколико има могућности);
- објашњена – објасните ученицима логику која стоји иза правила, зашто од њих нешто тражите (на пример: „Немојте причати док други ученик одговара, тиме му сметате, деконцентришете га; слушање ученика који одговара помаже вам да научите или утврдите градиво“, „Немојте да касните на час јер пропуштате уводни део предавања који вам помаже у разумевању целе лекције“).

ЗАКЉУЧАК

Рано напуштање школовања је сложен процес па сходно томе претходно предочена сложеност ситуације захтева темељан приступ решавања. Овај проблем одражава низ међусобно повезаних личних, социјалних, економских, образовних и породичних разлога.

Школе играју битну улогу у решавању проблема раног напуштања школовања али не могу радити самостално и ослањати се само на сопствене снаге. У склопу оних мера које школа може предузети, треба посебно радити на оспособљавању ученика да преузму одговорност за сопствено образовање и да се самопоуздано укључе у живот школске заједнице и треба им омогућити пријатну атмосферу у којој могу добити подршку и подстицај. Ово је битно и за њихов емоционални, друштвени и образовни развој.

Као предуслов постизања успеха у образовању, потребно је и да наставници оснаже своју улогу. То изискује самосталност наставника, време и простор за иновације, тимски рад, пружање повратних информација, вршење процена као и доступност могућности за стални преофесионални развој. Треба радити и на повећању вештина и способности наставника и предавача да препознају ученике код којих постоји ризик од раног напуштања школовања.

Потребно је усагласити мере превенције, интервенције и компензације и мере које се предузимају на различитим нивоима.

Потврђено је да снажна посвећеност родитеља и њихова укљученост јесте од пресудног значаја а да су у другом реду важности посвећеност локалне заједнице, младих, социјалних служби и служби за запошљавање.

Такође, неопходно је разматрање читавог образовног система. Чест случај је да су мере за сузбијање раног напуштања школовања усмерене само на оне који су изложени ризику од напуштања школовања али не и на оне који су већ напустили образовање. Заправо, приступ треба да буде холистички што подразумева третирање свих аспеката који могу изазвати и покренути рано напуштање школовања како унутар система образовања тако и ван њега.

Сузбијање напуштања школовања захтева колективну свест о одговорности и заједничком деловању у циљу користи за појединце али и за ширу заједницу па и сам ниво државе из финансијских и друштвених разлога.

ДОДАТАК 1

БИНГО

Бинго је игра која подстиче ученике на бољу међусобну комуникацију и вршњачко учење.

Овај метод се може применити на часу одељењског старешине, приликом упознавања ученика, као и на осталим општим или стручним предметима, приликом обнављања градива, теме, области или наставне јединице.

Сви ученици добијају на папиру иста кратка питања, на која се одговара са Да или Не. Ученици ова питања постављају редом, прилазећи једни другима. (Нпр. Да ли знаш шта је фотосинтеза? Да ли знаш формулу за фотосинтезу? Да ли знаш фазе фотосинтезе?)

Уколико неко одговори позитивним одговором - Да, тј. да тачан одговор, потписује се на папир ученика који му је поставио питање поред питања на које је дао тачан одговор. Уколико ученик одговори са Не, односно одговори нетачно, прескаче се и не уписује се на папир.

Победник ове игре је ученик који сакупи први попуњен Бинго листић са потписима различитих ученика.

Проверу ваљаности листића врши одељенски старешина или наставник, тако што поставља питање ученицима који су потписани и тражи доказ- детаљан одговор на питање или образложење за те одговоре.

Победник се похваљује, али и сви остали ученици који су учествовали у игри.

МАПЕ УМА

Мапе ума могу се користити на часовима одељењског старешине за објашњење појединих речи, појмова, особина и сл., као и за обнављање знања појединих кључних појмова или процеса из свих општих и стручних предмета.

Овај метод учења омогућава коришћење и памћење веома обимне материје, сећајући се само суштине, без великих освртања на детаље. Мапе ума представљају графички приказ јасног и креативног. Овај графички приказ се креће од центра - средине ка крајевима гранајући се све више. Полази се од основног појма или теме, све више га разлажући и описујући док се не створе кључне речи за опис тачке од које се кренуло. Кључне речи имају улогу да створе асоцијацију на одређени садржај изузимајући неважне детаље.

Ученици могу радити индивидуално, у пару или у групи- тиму.

Ученици добијају појам, тему или процес који објашњавају мапом ума, користећи речи, знакове, симболе, цртеже, колаже или неку другу технику приказа. (Нпр. појам зелене површине, прва грана-подела на градске и ванградске, затим градске зелене површине се даље гранају-деле према намени на општу, ограничену и специфичну намену, затим долази до још ситнијих делова и садржаја и елемената поменутих.)

Након израде мапе ума, ученици једни другима презентују своје радове, тако да уче и да презентују, примењују вршњачко учење, као и рад у тиму. Након презентовања и питања, увек се ученици похваљују и критикују, уколико је нешто изостављено и треба додати- дискусија за бољи напредак и учење.

ПОТРАГА ЗА БЛАГОМ

Овај метод учења разбија монотонију, подиже ниво енергије, мотивише ученике и представља изазов, јер жеља за победом је већа од жеље за учењем. Примена овог метода олакшава слободу изражавања у служби бољег и лакшег учења и обнављања појединих тема и наставних јединица.

Ученици су подељени у тимове, тако да је присутно вршњачко учење, комуникација, тимски рад, подела посла, задатака и улога. Потрага за благом се најчешће одвија као активност на отвореном простору и настава у природи.

Ученици добијају задатке и док их решавају, отварају нова питања и целине. При том имају и мапе, карте које им помажу у кретању и оријентацији кроз простор. Крећући се од једне до друге тачке, редом иду преко питања и тачних одговора ка циљу. (Нпр. Ученици се изведу у неки парк или неку другу зелену површину. Добијају карту са уцртаним биљним материјалом. Обилазаци задате тачке, детерминишу које су то дендролошке врсте.) Победници су ученици који најбрже стигну и реше све задатке тачно, али се похваљују сви ученици који су учествовали у потрази.

STOP MOTION

Овај метод се користи за обнављање градива, при коме ученици на сликовит начин- филмић, приказују неку тему, област, појам и сл.

Овај метод - кадар-по-кадар или стоп-анимација је техника анимације која се користи како би одређени објекат изгледао као да се сам креће. Између сваког снимљеног кадра, објекат се помера мало по мало, што ствара илузију покрета када се серија кадрова прикаже као једна целина.

За извођење овог метода потребни су фотоапарат, подлога за камеру, рачунар са програмом - нпр. Movie Maker, позадина- сценографија, фигурице и разни материјали који дочаравају одређену радњу и стварају ефекат.

Ученици су подељени у групе - тимове. Поделом улога и уз консултације праве сценарио којим ће приказати и објаснити неки појам или процес кроз кратак филм. Помоћу позадине и померањем фигурица стварају серију фотографија, које убацују у програм и праве филм. Око 10 фотографија се појављује у 1 секунди. У филм се могу убацити и музика, звукови и кратак текст.

КАРТИЦЕ АСОЦИЈАЦИЈЕ

Принцип је једноставан: од понуђених картица сваки ученик треба да изабере једну преко које ће представити себе. После тога сваки ученика добија задатак да опише на који начин изабрана картица представља њега, нека његова интересовања, склоности, способности. Преко ових картица ученици могу изразити тежње, циљеве, нека интересовања а и понеки страх. То је један од занимљивих начина да се ученици боље упознају и сазнају нешто ново једни о другима. Овакав вид активности омогућава и одељењском старешини да боље упозна ученике и уочи евентуалне потешкоће које има у школском, породичном или другом окружењу. За потребе ове активности могу се користити картице у оквиру основне игре „Диит“. Ова активност се може примењивати на часовима одељењске заједнице и веома је значајна приликом развијања емпатије код ученика.

КЛУПКО

Ученици стоје у кругу. Наставник започиње вежбу додавајући неком од ученика у кругу клупко вуне, тај ученик додаје клупко следећем ученику у кругу и тако док сваки ученик не добије клупко. На тај начин је сваки ученик повезан нитима са другом од којег је клупко примио и са другом коме је клупко додао. Ученици се међусобно посматрају и везани су једни за друге. Ова вежба се може користити за упознавање, тако што сваки ученик може да изговара своје име. Касније може се договорити да се изговара омиљена боја, лепа жеља или порука. Клупко се додаје док се сви ученици не повежу нитима. Након тога следи супротна радња, клупко се намотава. Редослед додавања је супротан ранијем. Намотавање се врши све док клупко не дође до наставника који је први додао клупко. Такође, ова метода се може користити у завршном делу часа, да ученици истакну/ наведу кључне појмове које су научили на часу. Мрежа коју су ученици формирали је симбол или слика међусобне повезаности што је веома важно за психолошку подршку ученицима и осећај припадности групи.

КООПЕРАТИВНО УЧЕЊЕ

Кооперативно учење може бити учење у паровима или малим групама при чему ученици заједно приступају решењу неког заједничког проблема. На овај начин они уче једни од других, размењују искуства и знања, разбијају стереотипе и предрасуде, имају прилику да боље упознају једни друге, развијају вештине комуникације и омогућавају напредак за сваког ученика.

Сваки ученик је активан, мора да тражи решења, излаже, упознаје друге чланове групе са садржајем градива за које је задужен. Наиме, сваки ученик је свестан да резултат рада групе зависи од њега и од тога колико се заложује, то утиче на мотивацију ученика за рад. Овај вид рада омогућава поред стицања знања, развијање и емоционалних и социјалних компетенција ученика, способност препознавања својих и туђих емоција. Веома важан акценат је стављен и на методу активну слушања које је веома важно за постизање успеха у раду групе и развијање вештине комуникације што је веома важно за развијање осећаја припадности групи. Сваки ученик је присутан и неопходан.

Највеће предности кооперативног учења могу бити осећање заједничког успеха, заједничке одговорности и међусобно поверење. Сарадња између ученика може утицати на побољшање и унапређење интеракције између ученика, као и на повећање мотивације ученика за групни рад. Ученици предност дају постигнућу групе, а не истичу личне интересе. Оно што је важно је да је сваки ученик равноправан члан групе, његова улога је важна и он је приметан.

ПАЗЛ МЕТОД

Пазл метода је једна од метода кооперативног учења. Може да се користи за развој вештина и стручности потребних за ефикасно учење у групним активностима. Фокусира се на слушање, говор, сарадњу, размишљање, размену информација и вештине решавања проблема.

Наставник треба да дефинише назив теме на којој ће групе радити.

Затим је потребно ученике поделити у хетерогене групе, у зависности од величине разредна, групу треба да чине од по 4-5 ученика. У свакој групи, сваки ученик извлачи по једну картицу са бројевима од 1-5. На основу бројева формирају се нове групе, сви ученици са истим бројем иду у једну групу и тако редом.

Наставник треба да осмисли материјал који добијају ученици у свакој групи а који је везан за тему пројекта. Ученицима у групи је потребно дати могућност да стекну знање кроз читање, дискусију истраживање добијеног материјала. После одређеног времена сваки члан групе се враћа у своју првобитну групу коју опет чини 5 чланова који су у оквиру експертских група разматрали један део теме коју сада треба да пренесу осталим члановима групе, а затим да стечена знања сви заједно повежу у једну заједничку целину. Затим групе своје резултате представљају осталим ученицима у одељењу. На крају активности може бити организован и квиз знања. Ова метода је значајна јер је сваки члан групе важан и има одговорност да активно учествује како би група постигла одговарајући успех. Наиме, сваки ученик поседује само део знања, материјала који је потребан за склапање слагалице. Сваки ученик је приметан и сви су усмерени једни на друге. Постоји међусобна подршка, сарадња, бодрење и самим тим могућност да ученици осете припадност групи, као и да развију неку бољу међусобну комуникацију.

Један од примера Пазл методе може бити и осмишљавање назива пројекта који ученици треба да представе. Теме могу бити биране из различитих области. Групе су сачињене од истог броја чланова. Групе се формирају на основу извлачења бројева- карти. Сви ученици са истим бројем чине једну групу. Групе најпре добијају задатак да изаберу „домаћина групе“, а затим да осмисле неку заједничку активност везану за тему и да је представе кроз ликовно изражавање. Наставник припрема потребан материјал уз помоћ ког ученици треба да ураде ликовни рад.

После одређеног времена, домаћин групе остаје заједно са урађеним радом, а остали чланови групе прелазе у другу групу код њиховог домаћина. Домаћини обе групе сада имају задатак да гостима објасне ликовни рад, шта су желели да представе, шта је био мотив, која је порука, који је циљ, на који начин су то урадили, да ли су лако направили договор, да ли су постојале неке недоумице. На основу излагања домаћина, гости имају задатак да помогну домаћину да допуни рад, дају одређене сугестије, предлоге, врше измене. У овом делу је важно уважавање уложеног труда домаћина и чланова његове групе. Такође, развија се смисао за сарадњу, за уважавање различитог начина мишљења, различитих приступа за решавања задатака итд. Све то је веома важно за развој комуникације.

После одређеног времена, чланови групе се враћају у своје првобитне групе у којима их домаћин обавешава о изменама које су гости извршили, на нивоу групе предлози се анализирају и на основу њих се ради допуна и израда коначне верзије рада.

После тога врши се презентација завршених радова по групама. Веома занимљива метода, занимљив приступ у решавању задатака, кроз развијање способности за уважавање сугестија и предлога у циљу постизања бољег квалитета рада а самим тим остваривања и боље комуникације и сарадње.

ДОДАТАК 1 Б

КОУЧИНГ У ОБРАЗОВАЊУ

Коучинг се објашњава као привремени однос између коуча и клијента, у којем се клијенту помаже при постизању добрих резултата у његовој каријери, организацији и животу уопште. Метод је занимљив јер је потребно кроз питања водити клијента да сам нађе решење које је најбоље за њега. Коуч никако не треба да даје клијенту готово решење или да га питањима наводи на решење које коуч сматра да је за клијента најбоље.

С обзиром на то да смо раније помињали да је за успешну комуникацију најважније поверење између саговорника, па самим тим и поверење између ученика и наставника, примена оваквог метода је важна управо и због поверења, јер ако дајте погрешан савет клијенту/ученику то значи да нас клијент/ученик више неће слушати и поново питати за помоћ. Коучинг се састоји од постављања питања али коуч никако не сме давати готова решења. Наиме, коуч кроз постављање питања покушава да помогне у решавању проблема. Коучинг се може примењивати и у образовању у циљу пружања подршке ученицима за решавање њихових проблема.

Модел коучинга „GROW“

„GROW“ је модел коучинга чије значење је следеће:

- G- GOAL -циљ шта је циљ – који су разлози због којих неко долази код коуча
- R- REALITY-реалност – стварност треба знати где је клијент сада у односу на постављен циљ
- O- OPPORTUNITY-могућности
- W- WAY FORWARD- план акције

Ова метода састоји се из 4 фазе и то:

1. фаза - на самом почетку поставља се циљ, односно описује се стање које клијент жели постићи
2. фаза представља проверу реалности, односно процену где се стварно сада клијент налази у односу на постављен циљ
3. фаза одређивања могућности
4. фаза израда плана акције. Потребно је направити план- када се долази, шта ће се радити, да ли се може то урадити- план има шему, како се прати.

Веома је значајно знати какву врсту питања је потребно постављати у одређеним фазама. Тако морамо напоменути да је потребно постављати питања отвореног типа јер она продубљују комуникацију.

У првој фази у којој је потребно одредити циљ постављају се следећа питања:

- Како вам могу помоћи?

- Шта очекујете од мене?
- Шта бисте желели да постигнете?
- Колико вам је важно да постигнете то што желите?
- Како успех утиче на тебе?

У другој фази потребно је постављати питања на основу којих ће се проценити реална ситуација у којој се клијент налази у односу на постављен циљ.

Могу се постављати следећа питања:

- Које су баријере које можете видети?
- Зашто сте донели такве одлуке?
- Шта је утицало на твоју одлуку?
- Како ова ситуација утиче на тебе?

У трећој фази је потребно постављати питања на основу којих се долази до могућности. Могу се постављати следећа питања:

- Шта је најбоља, а шта најгора опција?
- Који је твој предлог?
- Шта мислиш да ћу ти ја предложити?

У следећој фази је потребно направити план. У овој фази су могућа следећа питања:

- Када ћемо почети?
- Које акције ћемо предузети?
- Ко ти може помоћи?
- Како сте сигурни да ћете то урадити?
- На скали од 1 – 10 одреди како си одрадио то...

Ову методу је могуће примењивати у раду са немотивисаним, емотивно осетљивим ученицима или ученицима који имају проблеме у понашању или савладавању градива. Наставници такође могу примењивати овај метод у раду са ученицима.

На пример наставник математике уз примену овог метода може да помогне ученику који тражи помоћ и жели да положи испит из математике - то му је главни циљ.

Реална процена је да ученик не зна математику.

Могућности - да наставник наведе кроз питања ученика да да неколико могућих решења у циљу остваривања циља, шта може да предузме ученик, како може да се ангажује да би положио математику. Ученик може да наведе да има могућност да похађа допунску наставу, да потражи подршку друга/ другарице која зна математику, да узме задатке од наставника како би их провежбао, да ангажује приватног наставника...

Затим наставник и ученик планирају заједничку активност која се односи на израду плана акције у којем треба тачно навести активност, ко су учесници, ко може помоћи, у ком временском периоду ће се план реализовати, како ће се мерити оствареност плана.

Наставник не даје готово решење, већ кроз питања помаже ученику да осмисли свој план активности који треба да испоштује како би постигао циљ. Ученик предлаже сам план активности. Када се прави план треба навести: када се долази, шта ће се радити, да ли се може то урадити. План има шему, како се прати реализација плана, нпр. после недељу дана имамо тест. Потребно је да ученик прихвати кроз план само оно што може реално да уради. План треба да буде остварљив, реалан, мерљив.

Наставник у улози коуча не треба да испољава емоције. Када се укључе емоције онда се ради о менторству, ментор нам даје и готова решења.

Наставник ову методу не треба примењивати уколико му ученик сам не тражи помоћ.

Вештине коучинга се не могу научити читањем из књига, већ вежбом а то је дуготрајан процес у прихватању. Применом ове методе развија се и поверење ученика у сопствене могућности, развија се логичко мишљење и анализа. На овакав начин се ученику може помоћи да реши проблем који има али и да постигне успех у школи. Такође, кроз ову активност се гради и однос поверења између ученика и наставника што је веома важно за решавање проблема које ученик може да има а који могу бити везани између осталих и за немотивисаност за похађање наставе или за појаву насиља у школи.

СПИСАК ЛИТЕРАТУРЕ

- S.Njuel, D. Džefri, *Transakciona analiza u učionici. Kako upravljati ponašanjem*, Novi Sad 2011.
- I. Stjuart, V. Džoins, *Savremena transakciona analiza*, Novi Sad 2011.
- Schools policy. A whole school approach to tackling early school leaving*, 2015.
- Tackling early leaving from education and training in Europe. Strategies, olicies and Measures*, 2014.
- Sprečavanje osipanja učenika iz obrazovnog sistema. Priručnik za škole*, Beograd 2016.
- Клајн, И., Шипка, М, *Велики речник страних речи и израза*, Нови Сад 2012.
- <http://fos.iloveindia.com/stereotypes-examples.html>
- <https://psychcentral.com/encyclopedia/xenophobia/>
- <https://www.allaboutcounseling.com/>
- <https://www.alleydog.com/glossary/definition.php?term=Racism>
- <https://slideplayer.com/slide/793698/>
- <https://bonnie90culc.wordpress.com/2015/10/24/learning-style/>